

est dæmonum, qui nunquam nobis dant requiem, sed semper impellunt delictis augere delicta, et cumulum facere peccatorum. »

14. NON DICITUR ULTRA. — Iudei cum jurabant, honoris et gratitudinis causa, solebant addere Dei nomini epitheton Liberatoris ex Ægypto: hic autem Jeremias prædicit, post Babylonicam captivitatem, fore ut jurent per deum liberatorem non ex Ægypto, sed ex Babylone: ut significet graviolem fore captivitatem Babylonicam quam fuerit Ægyptiaca: ita ut Iudei acerbitate presentis, veteris obliviscantur, ac consequenter quod Deus eis majus beneficium præstabit liberando eos ex Babylone, quam olim præstiterit liberando eos ex Ægypto (1).

15. REDUCAM EOS IN TERRAM SUAM. — scilicet ex Babylone in Judæam. Ita Theodoretus et S. Thomas. Secundo et potius, ex Babylone, id est ex confusione peccati, in terram spirituale gratie et Ecclesie, que Abrahamo et patribus est promissa et data inchoative ac typice: sed vere et plane tradita est per Christum. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, Sanchez et alii.

16. ECCE EGO MITTAM PISCATORES, etc., ET VENATORES. — Theodoretus, Hugo, Lyranus, Vatablus, Capella et a Castro, per *piscatores et venatores*, accipiunt Chaldaeos, qui Judæos quasi pisces reii (ut ait *Isaia* cap. 17) obsidionis cinxerant et ceperunt: deinde Sedeciam cum suis fugientem ad montes, quasi feras venati et insectati, e latibulis extraxerunt et captivarunt. Vel, ut S. Thomas et Hebraei, « piscatores » sunt Chaldaei, « venatores » sunt Titus et Romani. Sic tropologie, « piscatores et venatores » animarum sunt dæmones. Alii per utrosque accipiunt Cyrum et Darium, qui Judæos Babylone dimiserunt in patriam.

Verum nostri orthodoxi, ait S. Hieronymus, rectius de futuro, scilicet de Ecclesia Christi, hæc accipiunt: avolat enim Propheta ad Christum, juxta *Canon. IV*; ita tamen ut, testibus S. Hieronymo, Rabano, Hugone, perstringat rem presentem, scilicet liberationem e Babylone per Zorobabel, Jesum et Esdræm, qui Judæos profugos et dispersos, quasi piscatores et venatores, collegerunt et reduxerunt. « Piscatores » ergo, ait S. Hieronymus, proprie sunt Apostoli, *Matth. IV*, qui tam gen-

(1) Plerique interpretum duobus hisce versibus interpretam volunt consolationem piorum, ostensa eis eminus spe future liberationis ex hostium potestate, in quorum terras Judæos abductum in versa superiore minatus erat. Verum etsi Jova hanc obscure significet, Judæis non perpetuo in peregrinis terris detinendus esse, hic tamen proprie non id spectat, ut Jova homo promittat, sed eo tendit, ut denuntiet, instare illis atrocibus malis, quam filia Ægyptiaca, eoque quam mox sint subituri servitutem merito fore duriorum, quam olim Ægyptiaca fuerat, ab eo ut liberatio eis ea, qua tunc instabat, servitute, majos turarum sit beneficium, quam illa ex Ægypto olim fuerat.

(Rosenmuller.)

tes quam Judæos Christo piscati sunt. Unde vers. 19, ait: « Ad te gentes venient ab extremis terræ. » Post hos sequuntur « venatores, » id est Ecclesiastici et Religiosi viri, qui venantur homines, ut faciunt sanctos, de montibus excelsorum dogmatum, et de collibus honorum operum, et de cavernis petrarum, id est de institutione Apostolorum et Apostolicorum virorum, ut eos imitentur. Vel potius magisque ad litteram, qui omnes homines etiam feros, ut Indos, Uros, Brasillos, etc., in montibus et cavernis quasi feras habitantes venantur, ut Christo mansuefaciant, ut fecit S. Xaverius ejusque assecla. Ita Origenes, S. Hieronymus, Rabanus, Tertullianus, lib. *IV Contra Marcion. IX*, Ambrosius, serm. 6 in *Psalm. CVIII*, Augustinus, tract. *10 De Utilitate jejuniæ*, c. p. 11.

Tales venatores celestes vidi in colligijs variis, nominatim in Leodiensi, qui carbonarios et Ardennates in fodinis et fornacibus aris et ferri quasi Cyclopes et Brontes; ac Cænipontano, qui montanos in Alpihus quasi eremitas, imo quasi feras in lustris sparsim habitantes, per gelu et aestus, per famem et sitim, ingenti labore et sudore, æque ac zelo vestigant, capiunt, eradiunt, viamque in colium edocent, æque Alpicolas faciunt Cælicolas, imo Deicolas.

Angogice, « piscatores et venatores » sunt angeli, qui in fine mundi, undequaque ex sepulchris et speluncis cineris et ossa Sanctorum colligunt, ut a deo auferantur et resurgant.

Tropologie, « montes et colles » sunt superbia et pusillanimitas, aliaque vitia: « cavernæ » sunt mala consuetudines, etc., inde has feras, id est homines impios et impuros, educere debent pastores, alique qui animarum lucris incumbunt. Audiant ipsi exhortationem aërem S. Basilii in *Ilud Deuter. xv*: *Attende tibi*, juxta Septuaginta: « Habet, inquit, domus Dei, que Ecclesia viventis est, viatores, architectos, edificatores, agricolas, pastores, athletas, milites, venturos missos a Deo ita momente: Ecce ego mitto multos venatores, et venabuntur multos. Attende igitur multa cum diligentia, ne forte fugiat te praeda, ut efferas per improbitatem, verbo veritatis convictos, Salvatori offeras. Viator es, et similis qui orabat: Gressus meos dirige. Attende tibi ipsi ne qua exorbites, neu ad dexteram dellexeris aut sinistram; progreditor via regia. Architectus, solido tutove loco jaciatur et collocet fidei fundamentum, quod est Jesus Christus. Edificator, quo pacto edificet videat, ut ne ligna, non fenum, neque calamum; sed aurum, argentum, lapides pretiosos. Pastor est palabundum pecus et erraticum convertit; quod conquassatum est et contritum, colligat; quod ægrotum, sanat. Agricola est fenum, si infructuosa est, circumfodit; illic ingerit que conductura novaris ad edendos fructus. Miles es? collabora Evangelio, milita bonam militiam contra spiritus nequitiæ, adversum vitiosas carnis affectiones induitor om-

nem armaturam Dei. Athleta es? imitare Paulum et cursu contententem, et in palestra collectantem, et in agone pugillari decertantem: in adversarium, immotum oculum intendito fixus; animo sis non supino, sed arrecto et pervigili. »

17. QUIA OCULI MEI SEMPER OMNES VIAS EORUM. — *q. d.* Non latet me eorum via, quibus Chaldecos hostes suos fugient, sicut eorum iniquitates me non latuerunt; itaque potero eos per venatores meos ex omnibus latebris æque ac iniquitatibus extrahere.

Nota: Propheta loqui solent de Gentium et impiorum conversione, quasi de ulione, captivitate, piscatione et venatione; quia Deus in iis uliscitur, piscatur, venatur et capit scelera moresque impios, ut eos cieuret, et in alios mores hominesque transformet. Vide *Canon. XLVI*.

18. ET REDDAM. — *q. d.* Primo, tamen antequam mittam piscatores, pro meritis puniam duplices, id est multiples, eorum iniquitates, ut sic afflicti ad me recurrant et opem implorent. Ita Deus punivit Judæos per Antiochum Epiphaneum ejusque posteros, atque per Pompeium, Cæsarem aliosque Romanos. Ita pariter punivit gentiles, dum singula eorum regna et monarchias ante Christum bellis exhaustis et destruxit: sic enim Persas per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per sese invicem, perque bella civilia punivit et vastavit.

Nota: *duplices*, id est patrum et filiorum, inquit Isidorus. Secundo, S. Hieronymus: « Duplices, » inquit, quia duplo graviores fuerunt iniquitates Judæorum Dei legem cognoscentium, quam gentium ignorantium. Tertio et optime, « dupli-

ces, » id est multiples. Vide dicta *I Timoth. v, 17*. IN MORTICINIIS. — *Morticinia* vocat cadavera filiorum et animalium, que idolis immolabant. Ita Theodoretus.

19. AD TE GENTES VENIENT. — Per gentes Chaldecus et Vatablus accipiunt Judæos e Chaldea redeuntes in Jerusalem. Secundo, S. Thomas et Lyranus accipiunt gentes ad judaismum conversas, et cum Judæis e Babylone redeuntes in Judæam. Tales enim plures existisse patet *I Esdræ vi, 21*, et *Esther viii, 17*. Tertio et optime, S. Hieronymus, Rabanus, Theodoretus, a Castro, Eusebius, *V Demonstr. xxx*, S. Thomas, Lyranus et S. Augustinus, lib. *I De Consens. Evang. xxvi*, accipiunt gentes ad Christum et Ecclesiam conversas, quibus Deus ostendit suam « manum et virtutem, » id est Christum qui Dei virtus est et potentia, ejusque signa et miracula potentissima, maxime quod per pauperes et viles piscatores, totum mundum convertet; hi dicent: « Vere mendacium, » id est mendaces deos et idola, « possederunt, » vel, ut hebraice est, hereditarunt « patres nostri, » quia eos, jure quasi hereditario, a patribus suis acceperunt et coluerunt.

20. NUMQUID FACIET? — Numquid convenit aut decet facere? minime, *q. d.* Quæ insanis est facere hominem sibi ipsi deos, quos videt veros non esse; sed falsos, multos et saxa? Hæc dicunt gentes cum ad Deum convertuntur.

21. OSTENDAM EIS MANUM MEAM. — potentiam meam, in tam mira et efficaci eorum conversione, in tot miraculis, gratis, virtutibus et donis Spiritus Sancti. Ita S. Hieronymus.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Doet Judæorum peccatum scriptum in aris idolorum, et in cornibus Judæorum esse indelebile, nec nisi excidio delendum: hinc, vers. 5, ait, maledictum esse qui confidit in homine, et benedictum qui confidit in Domino; itaque eleganti similitudine myrica arida et arboris irrigua; atque pedicis ovis alienis incubantis illustrat. Unde, vers. 13, assertit, quod recedentes a Domino, in terra scribentur. Tertio, vers. 14, orat ut Deus eum contra Judæos tueatur: Quia, inquit, non sum turbatus, te pastorem sequens: et diem hominis non desideravi, tu seis. Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis. Quarto, vers. 19, hortatur ad observationem sabbati, et consequenter ad omnem Dei cultum (1).

1. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, et in cornibus ararum eorum. 2. Cum recordati fuerint filii eorum ara-

(1) Pergat Deus in hoc capite quod cepit in precedenti, scilicet respondere ad querelas populi expostulationes. Puto igitur, Judæos exprobrat quod vane religionis studium, apud eos patrum imitatores tantas radices egerit, ut viderent nullo modo posse extirpari, 1, 2. SECUNDO, cum itaque tam corrupti populi nunquam corrigendi spes nulla supersit, decernit, primo, nihil reliquum esse, nisi ut ex ea terra, quam suis flagitiis

contaminare non desineret, expellatur, 3, 4, secundo, neque hoc supplicium ulla humana potentia averti posse, quod quidem Judæorum plures, Ægyptiorum auxilio freti, sibi persuasum habebant, 5, 6; dum auxilium et salus recte expectanda essent a solo Deo, 7, 8; cordi hominum inspiciante, et cuique secundum merita tribuente, 9-12.

TERTIO, Propheta postquam, primo, veritatem dicto-

rum suarum, et lucorum suorum, lignorumque frondentium, in montibus excelsis, 3. sar-
rificantes in agro: fortitudinem tuam, et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, ex-
celsa tua propter peccata in universis finibus tuis. 4. Et relinqueris sola ab hereditate tua,
quam dedi tibi: et servire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras: quoniam ignem
succendisti in furore meo, usque in aeternum ardebit. 5. Haec dicit Dominus: Maledictus ho-
mo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus.
6. Erit enim quasi myrica in deserto, et non videbit cum venerit bonum: sed habitabit in
siccitate in deserto, in terra salsuginis, et inhabitabili. 7. Benedictus vir, qui confidit in Do-
mino, et erit Dominus fiducia ejus. 8. Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas,
quod ad humorem mittit radices suas: et non timebit cum venerit aestus. Et erit folium ejus
viride, et in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.
9. Pravum est cor omnium et inscrutabile: quis cognoscet illud? 10. Ego Dominus scrutans
cor, et probans renes: qui do unicuique juxta viam suam, et juxta fructum adinventionum
suarum. 11. Perdidit quae non peperit: fecit divitias, et non in judicio: in dimidio die-
rum suorum derelinquit eas, et in novissimo suo erit insipiens. 12. Solum gloriae altitudi-
nis a principio, locus sanctificationis nostrae. 13. Expectatio Israel, Domine: omnes, qui te
derelinquunt, confundentur: recedentes a te, in terra scribentur: quoniam dereliquerunt
venam aquarum viventium Dominam. 14. Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et
salvus ero: quoniam laus mea tu es. 15. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini?
veniat. 16. Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens: et diem hominis non desideravi,
tu seis: quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. 17. Non sis tu mihi
formidini, spes mea tu in die afflictionis. 18. Confundantur qui me persequuntur, et nati
confundantur ego: paveant illi, et non paveam ego: induc super eos diem afflictionis, et du-
plici contritione contere eos. 19. Haec dicit Dominus ad me: Vade, et sta in porta filiorum
populi, per quam ingrediuntur reges Juda, et egrediuntur, et in cunctis portis Jerusalem:
20. et dices ad eos: Audite verbum Domini, reges Juda, et omnis Juda, cunctique habitato-
res Jerusalem, qui ingredimini per portas istas. 21. Haec dicit Dominus: Custodite animas
vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem. 22. Et
nolite ejicere onera de domibus vestris. 23. Et non audierunt, nec inclinaverunt auri-
em suam: sed induerunt cervicem suam, ne audirent me, et ne acciperent disciplinam.
24. Et erit: Si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus
in die sabbati: et si sanctificaveritis diem sabbati, nec faciatis in eo omne opus: 25. ingre-
dientur per portas civitatis hujus reges et principes, sedentes super solum David, et ascen-
dentur in curribus et equis, ipsi et principes eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem: et
habitabitur civitas haec in sempiternum. 26. Et veniet de civitatibus Juda, et de circuitu Je-
rusalem, et de terra Benjamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab Austro, portantes
holocaustum, et victimam, et sacrificium, et thus, et inferent oblationem in domum Domini.
27. Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne infe-
ratis per portas Jerusalem in die sabbati: succendam ignem in portis ejus, et devorabit do-
mos Jerusalem, et non exstinguetur.

1. PECCATUM JUDA SCRIPTUM EST (hebraice כְּתוּבָה בְּלִפְתָּי, id est inscriptum, insculptum et quasi sig-
mate notatum est) STYLO FERREO. — Veteres olim

rum agnovit, 13; secundo, spem suam contra Irrisores
in Deo postquam contestatur, 14, 16; tertio, auxilium
contra persecutores postulat, 17, 18.

scribebant stylo ferreo; sed in tabulis ceratis,
unde Ovidius:
Dextra tenet ferrum; vacuam tenet altera ceram.

Juxta plures interpretes, novum vers. 19 incipere
vaticinium, arguit ipsum exordium, quo locus in quo
haec concionem habere oportuerit, memoratur a prioribus.

scri-
bant sty-
lo ferreo
Romani
civitate.

Romani vero scribunt stylo osseo, teste Isido-
ro, lib. VI, cap. IX. Objicit Capella: Adamas est
indomabilis, nec cedit ferro: ergo in eo stylo ferreo
scribi nequit. Respondet Delrio, *adagio* 846,
olim viguisse artem scribendi ferro probe prepa-
rato in adamante, additis quibusdam pulveribus,
quae nostra aetate Jacobus Tressius, Philippus I
regis Hispaniae gemmarius, in lucem revocavit.
IN UNGUE ADAMANTINO. — In tabula vel lapide
adamantino, qui *unguis* dicitur ob nitorem et le-
vitatem. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, S. Tho-
mas, *g. d.* Peccatum Juda scriptum est in corde
Jude adamantino, id est obstinatissimo, ubi in
perpetuum maneat et legatur: adamas enim du-
rissimus est, imo ferro durior. Sic ait Job, cap.
XIX, 23: « Quis mihi tribuat, ut scribantur ser-
mones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro
stylo ferreo, et plumbi lamina, vel cetera sculpan-
tur in silice? » ut scilicet sint indelebiles et perpetui.
Sic ait Claudianus, lib. II *Contra Rufinum*:

Voces adamantae notabat Atropos.

Haec expositioni favet versio Arabica: *Peccatum
Juda scriptum est calamo ex ferro super unguis un-
guis*, id est super adamantem, uti jam dixi, ob-
signatum in januis (aditibus) cordium eorum, et ta-
bulis ararum illorum.

Minus recte aliqui per *unguis unguis* accipiunt
onycham, quod est genus aromatis simile un-
gui (qui graece *onyx* dicitur) quasi peccatum Juda
scriptum sit in onycha, eo quod illam non Deo,
sed idolis adoleverint, contra legem *Exodi* III, 34.
In onycha ergo exstare peccati memoriam.

Secundo, et melius, Syrus verit: *Peccatum Juda
est scriptum calamo ferri, et ungue adamantis, ob-
signatum super tabulas* (pugillares) cordis eorum. Quod
ergo Noster verit, « in ungue, » id est *et ungue*:
Hebraice enim *beth*, id est *in*, saepe significat in-
ter quo aliter debent propheta, diversus. Accedit, quod
et ipsum argumentum hujus concionis plane est aliud
quam ejus quae praecessit.

In annotatione ad cap. praeced. temporibus Joskimi
priorum hujus concionis partem assignavimus. Postero-
rem etiam ad hujus regis impii aetatem, qua bona a
Josa instituta negligebantur, et nihil pensi habebantur
referendum esse existimamus.

Exponit igitur Propheta mandatum de sanctificando
sabbato, primo, datum a Deo, 19-20; secundo, promul-
gatum a Propheta, 21, 22; tertio, neglectum et violatum
a populo, 23; quarto, repetitum a Deo, additis ad ob-
servatores promissionibus et in violatores minis, 24-27.

(1) Quatuor primi hujus capituli versus, notante Montefalconio, jam olim desiderabantur in versione graeca
Alexandrina, et ex alijs versionibus graecis cum asteriscis
adjecti fuerant in Hexaplis. Habentur autem apud Eu-
schium in *Demonstratione Evangelica*. Theodoretum in
Commentario, et in codice collegii Jesuitarum Parisien-
sis. Ea vero de re dicit Hieronymus: « Quod cur a
Septuaginta perterritissimum sit nescio, nisi forsitan pe-
pererunt populo suo, sicut et in Isaiâ fecisse manifestum
est. » Et ad vers. 2 idem: « Et haec in Septuaginta non
habentur; eadem, ut reor, causa, quam supra diximus,
ne scilicet aeterna in eos sententia permaneret. » Vide
Cornelium in fine *Comment.* vers. 1.

strumentum, jam *ungue*, id est cuspidem, calamo,
stylo, graphio adamantino: unguibus enim avium
duris et acutis, quasi calamis vel stylis, ad scul-
pendum olim uti, iisque laminis litteras incidere
et inscribere solebant. Ita Septuaginta, Chaldaeus,
Origenes, Vatablas et Pagninus. Tabula enim in
qua hoc peccatum scriptum est, est latitudo cordis,
quam Septuaginta et alii vocant tabulam cor-
dis, id est conscientiae eorum, qua nihil est po-
tentius, ait Theodoretus, *g. d.* Peccatum Juda
(puta idololatria) est indelebile et irremissibile,
estque indelebiter exaratum in conscientia eor-
um, et in cornibus altarium sanguine victimarum
eruentatis. Haec enim sunt perpetua monumenta et
testes, imo litterae et litterae idololatriam eorum,
perinde ac si eis illa insculpta fuisset stylo ferreo,
vel adamantino, non atramento scripta, quod fa-
cile deleri aut eradi potest, *g. d.* Ita cordi et con-
scientiae Judaeorum infixum est peccatum, ut con-
scientia peccati imaginem et formam sumperit;
quae Dei oculos ita semper verberat, ut fixam de
eorum excidio sententiam tulerit. Ita S. Hierony-
mus, Theodoretus, Rabanus. Vide Originem hic.
Addo: « In cornibus » altaris scribi solebat non
nomen vel symbolum aut imago idoli, cui ibi sacri-
ficabatur; unde Paulus in arsa scriptum invenit:
« Ignoto Deo, » *Actor*, XVII, 14. Duo ergo signifi-
cat hoc loco, scilicet peccatum Judaeorum neque
deleri posse (id est vix posse): neque latere,
cum in publicis aris scriptum sit. Hic sensus gra-
vis est, solidus et genuinus. Lyranus et alii He-
braei, Hebraeam *שְׂרֵפְתַי* *searai*, id est adamas, pu-
tant esse vermem, cujus sanguis vim habet ca-
vandi et incidendi lapides; verum hic vermis non
habet unguem.

Tertio, probabiliter Sanchez hic et Prolegom.
IX in *Cantica*, per peccatum accipit idolum, per
unguem adamantinum gemmam inclusam annu-
lo, par latitudinem cordis laminam collo usque
ad cor demissam, cui aequae ut gemmae, idoli sui
imaginem insculpebant, ut eam in annulo et pec-
tore semper gestarent, et ostentarent se talis idoli
esse cultores. Sic Osee, cap. II, ait: « Auferat adul-
teria (id est idola, cum quibus spiritaliter fornicat)
sua de medio uberum suorum: » quia inter
ubera et supra cor laminam gestabat, aut bul-
lam in qua idolum caelatum erat. Sic Jacob de-
fodiens idola suorum simul et inures ejusque
defodit: quia scilicet in eis gestabant effigies ido-
lorum suorum, uti docent S. Augustinus in *Genes.*
Quaest. CXII, et S. Chrysostomus, homil. 35 in *Ge-
nes.* Lyranus et Glossa. Porro Septuaginta et Chal-
daeus indicant eos in manibus quoque, id est in
annulis, habuisse has deorum suorum effigies. Sic
enim vertunt, *Genes.* XXXV, 4: « Dederunt Ja-
cob deos alienos qui erant in manibus eorum, et inau-
res quoque erant in auribus eorum. » Sic ex adverso
in annulis, bullis et laminis describendam et
gestandam esse Dei legem, monet Sapiens, *Pro-
verb.* VII, 3: « Liga, ait, ea in digitis tuis, scribe

Proca-
tum Ju-
daeorum
indelebiter
scriptum
est in
corde.

Aris iam
scribe-
bant no-
men ido-
li.

ea in tabulis cordis tui. » Et sic Judaei in phylacteriis eam descriplam gestabant. Hoc etiam est quod sponsam monet sponsus, *Cant. viii*: « Pona me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » *g. d.* Me meique effigiem gesta semper celatam in la nina vel bulla cordis, atque in armilla brachii tui. Cujus contrarium sanxit Pythagoras, vetans Deum in annulo calari, ne res sepius occursans villor fieret.

Moraliter Theodoretus docet adamantinam esse conscientiam: « Nihil, inquit, potentius conscientia, in qua scilicet infixæ litteræ sunt solidae. Nam licet omnes homines, suæ ipsorum conscientia de bona vita testificari conentur; peccata nihilominus eorum qui mentiuntur, conscientia ferre nequit, sed percutitur ac perforatur, incorruptamque profert sententiam. Quod et hic dicit: Factura scilicet te arguent, et conscientia tua testimonium prebet: » maximeque prebebit in die judicii, de quo Origenes, *hom. 12*: « Nudabitur, inquit, peccatoris mei conscientia, et aperto corde videbuntur litteræ peccatorum, quæ stylio ferreo in ungue adamantino scripte sunt, atque universa spectantium multitudo leget in pectore meo signatas imagines peccatorum. »

Allegorice, indelible fuit peccatum Judeorum Christum occidentiam, et Juda proditoris, ait Eusebius, *lib. X Demonstr. v*, licet ipse male ad litteram eam hic intelligat; nam Juda, non est Judas proditor, sed populus Judeorum.

Anagogice, peccatum adoratorum, a Deo projectorum, et presertim damnatorum, scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, scriptum est indelebiter immobili mente Dei, in eterna Dei reprobatione, scriptum est in libro mortis, scriptum est in libro Luciferi, scriptum est in inferno igneis litteris; ut in æternum nulla aqua, nullis lacrymis, nullo nitro deleri aut eradi possit; scriptum est in jugi memoria et conscientia damnatorum, quæ instar vermis jugiter eos rodit et pungit, dicens: Cur hoc peccatum damnable fecisti? stulle, cur ob momentum turpis voluptatis, has tibi penas æternas accersivisti? insane, quid fecisti, ut habitare debeas cum igne devorante, cum ardoribus sempiternis? O infelix peccator, utinam hoc nunc, cum te inebrias, cum luxuriaris, sapere, utinam intelligeres, utinam novissima provideres! Deus enim in universali judicio hanc scripturam leget, omnibusque hominibus et angelis legendam proponet, cum libri hujus scripturæ aperientur, *Apocal. xv, 12*, atque tunc omnium judicio et consensu damnaberis, et detruderis in tartara.

Quator primos versus hujus capituli omiserunt Septuaginta, quod S. Hieronymus in gratiam et honorem populi sui eos excise putat. Verum quia hi versus in Complutensibus et Regiis Bibliis, et apud Origenem et Theodoretum leguntur, hinc potius videtur ex aliis exemplaribus excidisse.

2. CUM RECORDATI FUERINT, — scilicet filii, suos

parentes peccasse, et punitos esse, tunc videant et caveant eorum peccata et punishmentem. Ita Vatablus, *g. d.* Are hæ sunt filii in monumentum poenæ et culpæ parentum, ut ab utraque sibi caveant.

Secundo et melius, *g. d.* Cum filii recordati fuerint peccata patrum, ut scilicet ea imitentur sacrificantes idolis, sicque impleant mensuram peccatorum, qua impleta, ego vindictam sumere decrevi; tunc omnia tua, o Juda, hostibus dabo, et tu omnino desolata relinqueris. Ita S. Thomas, Hugo, Lyranus. Et patet ex vers. seq., ubi sententia hic suspensa expletur.

Aliter Sanchez: Illud, ait, « cum recordati fuerint, » temporis est præteriti, non futuri, et idem valet, atque quia recordati sunt, scilicet practice, ararum suarum, in iis idolis suis sacrificando, ideo thesauros eorum in directionem dabo. Qui sensus fere cum eo quem jam dicit coincidit.

Tertio, Vatablus vertit: *Ut vincunda est recordatio liberorum charissimorum*; sic gratæ sunt illis ararum. Secundus sensus est genuinus, eumque exigit nostra versio Latina.

3. SACRIFICANTES. — Hebraice est *חררי harari*, id est, ut Septuaginta, Vatablus et alii vertunt, *o montane*, id est, ut Chaldaeus, *o Juda*, qui in montibus versaris, ut ibi idola colas, iisque sacrifices; ego pariter in agro et montibus tua bona hostibus diripiendam exponam.

FORTITUDINEM. — Id est opes, substantiam: hæc enim est hebraice *חיל chel*.

EXCELSA TUA, — aras et templa tua, quæ idolis in montibus locisque excelsis erexisti.

4. RELINQUERIS SOLA AB HEREDITATE TUA, — scilicet quasi deserta, et expoliata hereditate tua.

Vatablus, Pagninus et alii vertunt: *Quiesces, vel remissionem facies, et (illa remissio erit) in te ab hereditate tua, quam dedi tibi, g. d.* Præceperam tibi, *Exod. cap. xxiii, 11*, ut septimo quoque anno agros incoltos relinqueres, essetque sabbatum terræ, tu hoc neglexisti: quare terra dabit tibi et sibi quietem, non septem, sed septuaginta annis captivitas tuæ, ut non possis eam colere, juxta comminationem *Levit. xxvi, 33 et 34*. Sic Deus nolens se privare ad ejus jussum parvo hinc aut voluptate ad modicum tempus, privat eodem ad septuaginta, id est septuaginta annis, imo in æternum. Ita a Castro.

IGNEM SUCCENDISTI IN FURORE MEO. — Id est ignem furoris mei succendisti, qui te acri et ignita vindicta persequetur jugiter. Est hendiadys, ut supra *cap. xv, vers. 14*, et *Isaia l, 11*: « Ecce vos omnes accendentes ignem, accineti flammis, ambulante in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis. »

5. MALEDICTUS HOMO (hebraice *דובר חובה* *haggeber*, id est vir, *g. d.* Virilitatem suam exiit) qui, convivit in homine. — Hebraice *באדם באדם* *baadam*, id est in Adam, qui ex adama, id est ex terra, terrenus est, carnis ac infirmus.

ET PONTI CARNEM (id est hominem carneum et fragilem) BRACHIUM SUUM, — ut scilicet eo quasi brachio poterit se tueatur, *g. d.* Homo caro est, non os: si ergo huic carni quas ossi inmitteris, cum ea corruis, et tuo damno senties carnem fuisse, non os. Dedit paulo ante cladis Judeorum causam unam, scilicet idololatram: hic dat alteram, scilicet confugium ad homines, relicto, imo invito Deo, qui eis suam offerebat et spondebat opem. Taxat Sedeciam et Judæos, qui, relicto et contempto Deo, confugebant ad auxilia Ægyptiorum, de quibus ait *Isaia, xxxi, 3*: « Ægyptus homo et non Deus. » Ita Theodoretus, Hugo, S. Thomas et Lyranus. Hic ergo est « maledictus, » quia a Deo, angelis, et bonis omnibus, quasi Cain alter, est desertus. Secundo, ut a Castro, quia talis est quasi arbor diis inferis devota, in quam omnia prodigia, portenta, fulmina, maledicta incidebant, in quam homines omnem infelicitatem quasi in rem exacerdam, et terræ celoque infensam projeciebant, et verbis factisque imprecabantur; unde mox cum comparat myricæ et arbutus deserti.

Nota: Carpit hic Propheta eos qui in homine tanquam in Deo, aut magis quam in Deo, aut ita ut non in Deo confidebant: nam in Sanctis tanquam amicis Dei merito confidimus, et B. Virgineum post Decem spem nostram appellamus: ita Maldonatus. Symbolice S. Augustinus, *De Gratia et Libero Arbitrio*, *cap. iv*: « Brachium, inquit, pro potentia posuit operandi: in nomine autem carnis intelligenda est humana fragilitas, ac per hoc firmat carnem brachii sui, qui potentiam fragilem atque invalidam, id est humanam, ad bene operandum sibi sufficere putat, nec adjutorium sperat a Domino; propter hoc enim subjeit: Et a Domino recedit cor ejus. Talis est heresis Pelagiana. »

6. ERAT ENIM (qui in homine confidit) QUASI MYRICÆ. — Hebraice *קטרת aror*, quod Vatablus, Juniperum; alii, *sericam*; sed Noster, Septuaginta, Pagninus et alii vertunt, *myricam*, quæ tamarix dicitur; estque, teste Plinio, *lib. xxiv, cap. ix*, et Dioscoride, *lib. i, cap. cxix*, duplex: una hortensis, fructum habens asporum; secunda silvestris, de qua hic, quæ humilis est; unde Virgilius, *ecloga iv*:

Non omnes arbuta jurant humilisque myricæ.

Hæc dicitur maledicta, et, ut ait Plinius, infelix et religione damnata, quia sterilis est, nec fert fructum, et in solitudine sola nascitur, vilis, depressa, abjecta. Unde myricæ Hebræis symbolum est hominis humilis, abjecti et nullius pretii: hinc *Psalm. cv, 18*, in Hebræo est, *respexit* (Deus) *ad rationem myricæ*, id est humilium, ut explicat noster Interpres. Addit Basiliius, *homil. 5 Hexam.* et ex eo S. Ambrosius, *lib. II Hexam. cap. vi*, myricæ esse ambiviam, id est aequali esse, et etiam nasci in desertis: sic peccator qui, Deo relicto, in homine spem ponit, primo, non habebit bonum successum; secundo, nullum fert fructum; tertio, celestis gratiæ et sapientiæ pluvia destituetur;

quarto, solus erit a Deo et hominibus derelictus; quinto, demoni et tyrannicis obijcietur, uti Sedecias Chaldaeis. Omnes denique homines sunt quasi myricæ ambivivæ, id est dubiæ et inconstantis fidei.

NON VIDEBIT (non experietur, non sentiet), CUM VENERIT BONUM, — id est pluvia: hæc enim est votum et bonum exoptatum ab arvis et plantis siccis et sitientibus. Unde sequitur:

SED HABITABIT IN SICCI-TATE, — *g. d.* Etiam, cum pluet super alios, non pluet super eum, aut super ejus agros: « pluviam enim voluntariam segregabit Deus hereditati suæ, » *Psalm. lxxvii, 10*. Talis ergo in summa erit desolatio.

Nota: Propheta tres ponit effectus peccati et diffidentia Dei, ac spei in creaturis: primus est desertum, id est segregatio a Dei, Angelorum et Sanctorum ope et consortio; secundus est, siccitas, id est defectio gratiæ, virtutum, opis et auxilii; tertius est, sterilitas honorum operum, et omnis prosperitatis prosperique successus, *Joan. xv, 4*. Contra sanctitas et spes in Deum afferunt Dei amicitiam, opem, omnia gratiarum dona, prosperitatem, et cætera de quibus vers. 8, in fine.

Merito ergo mundanis inclamata S. Augustinus, *lib. IV Confess. cap. xii*: « Non est requies, ubi queritis eam. Querite quod queritis; sed ibi non est quod queritis. Beatum vitam queritis in regione mortis? non est illic: » et *lib. vi, cap. xvi*: « Vae animæ andæ, que speravit, si a te recesserit, se aliquid melius habituram. Versa et reversa in tergum, et in latera, et in ventrem; et dura sunt omnia. Et tu solus requies es, Domine. »

7. BENEDICTUS VIR, QUI CONFIDIT IN DOMINO. — Nota, a Deo dici benedictum sperantem in se, quia per spem Deus maxime honoratur: qui enim Deo fidit, seque illi credit, prædicat eum esse optimum, qui velit sua bonitate succurrere; et esse omnino potentem, qui possit; et esse omniscium, qui sciat optulari, atque esse fidelissimum, qui sperantem in se non fallat. Hinc Greci *τίος* dixerunt, *τίος* est *ἀσπύς*, alunt Nazianzenus et Damascenus, id est auro urendo, quod omnibus calorem, vitam et bona omnia aspirat. Unde Nazianzenus, *orat. De pauperum cura*: Nil ita divinum est, ait, quam de aliis bene mereri: calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando. Vel *ἀσπύς* est *ἀσπύς*, id est a speculando et contemplando omnia, ait S. Dionysius, *cap. xii Divin. Nom.* et Damascenus, *1 Fidei, xii*, vel *ἀσπύς* est *ἀσπύς*, id est a currendo, quod celerimus sit, efficacissimus et ubique præsens.

Vice versa, homo dicitur *Enos*, id est infirmus, ærumnosus, incurabilis, ac si solus homo sit, qui a solo Deo curari possit, quique ab eo bona omnia expectat, et apud eum bona spe se sustinet, in coque recumbit securus, sine sui suarumque rerum cura, ait Philo, *lib. De Abraham*. Quapropter dixit Abbas ille in *Sententiis Patrum Ægypti*. *Sent. 71*: « Si non dixerit homo in corde suo:

Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, non habet requiem. » Ita Abraham Deo contra spem in spem credidit, ideoque et miraculosa prole et omni benedictione, ab eo cumulatus est.

Contra, qui Deo diffidit, Deo injurius est: negat enim Dei providentiam, scilicet Deum vel nolle, vel non posse, vel non scire opulari; hinc fugit ad opem hominum et idolorum. Ita a Castro.

ET ERIT DOMINUS FIDUCIA EJUS.— id est, ut vertit Vatablus, et cuius spes est Dominus, qui sperare solet in Domino.

8. ET (QUIA) ERIT QUASI LIGNUM, — g. d. Sperans in Deo erit quasi arbor felix et Deo sacra, juxta aquas plantata, semper virens et frugifera, quia in omni tentatione et difficultate, a Deo cui fidit, opem, influxum et gratiam hauriet. Hoc est quod veteres dicebant: «Semper feliciter cadunt Jovis taxilli.»

Sperans ergo in Deo, ab eoque sngens omnem solidam virtutem, omneque bonum, est similis lauro. Sicut enim fulmen quidquid invenit in terra ferit, prater laurum, ut ait Plinius, lib. II, cap. LV, sic magna calamitas omnia potest auferre, sternere et evertere, prater firmam Deo nixi virtutem. Est enim spes virtusque constans quasi pulchra laurus semper virens, nullo igne et nubibus erumpente, nullo impetu tormentorum et aerummarum exusta aut labefacta. Hinc Syrus vertit: *Benedictus est vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus; erit quasi arbor plantata super aquas, ruz robustior corde* (firmior) est omni homine. Quis cognoscit illum? ego Dominus scrutans cor.

Nota: Dicit «quod transplantatur,» quia ex prima plantatione steriles arbores sumus, et nascimur filii irae; sed inde transplantati in Christo et Deo, Deique spe et amore, frugiferi fimus.

Ita narrat Theosterictus, in *fanebri de B. Niceta orat.* de Athanasio insigni conobita, et magnae spei viro, quod ex ejus defuncti et sepulti pectore arbor cupressus prognata sit, cujus frondes morbos depellebant.

Hac fiducia in Deum armatus S. Joannes Eleemosynarius dicebat: «Etiam si totus mundus confunderet Alexandriam eleemosynae causa, eam omnibus darem; quia totus mundus non potest angustiare thesaurus Dei, quorum ipse me dispensatorem constituit. Cessa ergo, o misera anima et timida, tentare Deum intentabilem per tuam pusillanimitatem et diffidentiam.» Quare Deus est stannum in argentum convertit, centuplumque ei dedit in hac vita, ut quo plura daret, eo longo plura reciperet. Testis est Leonius in ejus Vita.

Eadem fiducia roboratus Theodoros monachus dicebat: «Si caelum terra adhaeret, Theodoros non formidat.» Poposcerat enim precibus a Deo, ut auferretur ab eo formido. Ita recitatur in *Vitis Patrum*, lib. V, cap. VII, num. 6.

Sic et senex ille ingressus in speluncam, ibique inveniens leonem, cum leo fremeret et rugiret, dixit ad eum: «Quid angustiaris? est locus qui

capiat me et te. Si vero non vis, surgens egredere hinc.» Leo autem non terrens, egressus est inde foras. Ibidem, lib. VI, cap. III, num. 15.

Sic et Sisois Abbas, orans pro Abraham discipulo suo tentato et lapsio, fidenter dixit: «Deus, vis non vis, non dimitto te nisi curaverimus eum.» Et curatus est frater ille. Ibidem, num. 14.

Sic et monachi Deo nixi, in eremo sua fiducia et prece occidebant ingentes dracones et serpentes, teste Palladio in *Lausiaca*, cap. LII.

Ibidem Abbas Apollo tempore famis liberalis erat in pauperes, dicens: «Nonne haec fecerunt Apostoli et Prophetae? An tunc quidem aderat Deus; nunc autem peregre est profectus?» Quare cibi et fructus divinitus ei ab incognitis suppeditati, etiam qui non nascebantur in Aegypto, puta urvae, mala punicea, flos, favi mellis, lac, lupini, panes, etc.

Hac fiducia S. Pachomius, ut habet ejus Vita, serpentes illibus calcabat, et erocodillis insidens flumina tranabat.

Ita B. Hellenius sperans et dicens: «Potens est Deus parare mensam in deserto,» ibi ab Angelo pro se et suis hospitibus alimoniam accepit, teste Palladio in *Lausiaca*, cap. LIX.

Hec fiducia in eremo aluit et protexit S. Paulum, Antonium aliosque innumeros.

Hec fiducia roboravit S. Paulum, Andream Thomam, Dominicum, Vincentium, Xaverium aliosque, ut gentes etiam feras et barbaras converterent.

NE ALIQUANDO DESINET FACERE FRUCTUM.— Sancti, » qui sperant in Deo, «fructificant,» ait Dom. Thomas: «primo, per sapientiae contemplationem, *Eclii. vi. 10*: Quasi si quiarat, et qui seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius; secundo, per charitatis fervorem, *Cantic. v*: Veniat dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum; tertio, per laudis confessionem, *Hebr. xii*: Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo, id est est fructum laborum contentationi nomini ejus; quarto, per meritoriam operationem, *Psalm. lxxxiv*: Elenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum; quinto, per proximorum conversionem, *Joan. xv*: Ut calis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.»

Rursum, Sancti fructificant, «quia sequuntur Christum, primo, per carnis integritatem, *Apoc. xiv*: Virgines enim sunt, et sequuntur Agnum quocumque ierit; secundo, per cordis intentionem, *Philip. iii*: Sequor autem, si quomodo comprehendam; tertio, per tribulationis passionem, *I Petr. ii*: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus; quarto, per mandatorum observationem, *Job. xxiii*: Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi, et non declinavi ea; quinto, per gloria receptionem, *Eclii. xxiii*: Gloria magna est sequi Dominum: longitudo enim dierum assumetur ab eo.» Hoc usque D. Thomas.

9. PRIMUM.— Chaldaeus, *dolosum*; Septuaginta, *perfidia*, id est *profundum* (male Theodoretus, S. Augustinus et Chrysostomus, legunt *perfidia*, id est *granc*), hebraice *פני אב*, id est *primo*, versutum, versipelle; *secundo*, fraudulentum, supplantatorium; *tertio*, magis genuine hoc loco, tortuosum, anfractuosum, fallax, ideoque inscrutabile, ut sequitur, *g. d.* Sinuosum, et mille cogitationum, cupiditatum et desideriorum secretis diverticulis, sinibus, recessibus, instar labyrinthi implexum et perplexum.

Est cor hominis.— Corrige cum Romanis et S. Hieronymo, «est cor omnium.» Hebraice enim est *כחל מלכל*, id est ex omnibus, id est omnium; vel, ut Vatablus, Maldonatus et alii vertant, *prae omnibus, super omnia, g. d.* Nihil est in omnibus rebus tam fallax, atque cor hominis.

Inferunt heretici: Ergo homo post lapsam nequit bene agere, sed tantum male, puta fallere, mentiri, etc. Respondeo, nego consequentiam; dicitur enim homo fallax, non quod semper fallat, sed quia facile et saepe fallit.

Moraliter S. Bernardus, tract. *De Inter. domo*, cap. XLIV: «Conscientia, ait, hominis abyssus multa. Sicut enim abyssus exhauriri non potest, sic cor hominis a cogitationibus suis evacuari non potest; sed continua volubilitate in eo voluntur. Mare magnum est, et spatiosum manibus: illi reptilia quorum non sunt numerus. Sicut enim reptile latenter reptat, et sinusibus anfractibus huc et illic deambulat; ita conscientiam hominis venenatae cogitationes intrant et exeant, ut nesciat homo unde veniant, aut quo vadant. Hoc bene cognoverat qui dicebat: Pravum est cor hominis et inscrutabile; et quis cognoscat illud? quod scrutationem non recipit nec cognitionem.»

INSCRUTABILE.— Hebraice *עור* anus, id est erummosum; Vatablus, *prae fractum, obstinatum et desperatum*, et scilicet penetres ejus profunditatem, ambages et mutabilitatem, *g. d.* Impenetrabile est cor hominum, nisi soli Deo, qui scrutatur renes, id est affectus, et probat corda, id est intentiones. Arabibus vertit: *Cognosco eum ego Dominus, que proba* (tento, investigo, scrutor) corda, et scio quod est in ventibus. «Nihil deo clausum est: interest animis nostris, et cogitationibus medis intervenire,» ait Seneca, *epist. 84*.

Celebris est apologetus, quem inter alios refert Lucianus in *Hermetico*: Momum reprehendisse Vulcanum, quod non fenestratum pectus hominis foecisset, quo ejus cogitatus plana viderentur.

Hinc Scholastici in materia de angelis docent angelos naturaliter non posse praesentes (multo minus futuras) hominum cogitationes et intentiones cognoscere, nisi voce aut signo prodantur.

Est epiphonema praecedentium, *g. d.* O quam dolosum, mutabile, inscrutabile est cor hominis! ut nescias quo spes suas dirigat, an in Deum, an in creaturas et homines; an vere speret in Deo, an simul se sperare: o quam erummosum est

et miserabile, quod, Deo relicto, sperat in opibus, amicis, Aegyptiis! Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rabanus, Vatablus, a Castro.

Alii haec referunt ad eum in quo spes locatur, sive qui afflicto opere suam oculos et sperdet, *g. d.* Pravum et inscrutabile est cor hominis, qui alteri oppresso auxilium promittit (ut vobis, o Judea, promittunt Aegyptii); nunc enim illi deest auxiliandi potestas, nunc seria et constantis voluntas; si enim videat suis rebus expedire, amicum deserit suaque curat, ut Jadaei fecerunt Aegyptii.

Nota: Septuaginta pro anus legunt enos, vertuntque: *Et homo est, et quis cognoscat eum?* quod Tertullianus, lib. III *Contra Marcionem*, vii; Cyprianus, lib. II *Contra Jud.* x, Lactantius, lib. IV, cap. xiii; Ambrosius, lib. *De Penit.* cap. i; Augustinus, lib. III *Contra Faustum*, xi, accipiunt de Christo, *g. d.* Christus homo est, sed quis cognoscat ejus delatorem? Verum ex circumstantiis patet Prophetam loqui de arcana cordis humani, non de Christo.

11. PRIMUM FORTE.— Intelligitur more Hebraico coph similitudinis, *g. d.* Sicut perdis foet, hebraice *פני דוגר*, id est *congregat*; et, ut Vatablus vertit, *ineubat*. Tradunt Aristoteles, Theophrastus, Plinius et alii Physici, ait S. Hieronymus, perdicem alterius perdis, id est aliena ova furari, eis incubare, excludere pullos: qui cum adoleverint, et vocem excludentis audierint, ab ea quasi aliena avolant ad primam et veram matrem, qua ova posuit, cuius vocem naturae instinctu agnoscent. Tales, in Joernias, sunt Saeclesias, et Jadaei alique divites, qui «non in judicio,» id est non justo, sed inique usuris, rapinis aliisque malis artibus, per fas et nefas divitias congregant, aliena rapiunt, et faciunt sibi divitias, quas brevi Babylonii diripiunt, vel subita mors aut casus subtrahat; quando dicitur eis illud *Luce. xii. 20*: «Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; que autem parasti cuius erunt? Nihil enim insipientius est, quam non praevidere futura, et brevia putare perpetua,» ait S. Hieronymus. Unde Chaldaeus clare vertit: *Sicut perdis qua congregat ova, que non sunt sua, et fovet pullos, qui cum secuturi non sunt; sic omnis vir impius, qui possidet divitias preter jus, in dimidio dierum suorum relinquet eas.* Sanchez haec refert ad proximo praecedentia, *g. d.* Il qui sperant in homine, non in Deo, itaque ad tempus dicescunt, divitias suas spoliantur, aequae ac perdis ovis et pullis furivis. Quidquid enim ab alio, quam a Deo omnium rerum Domino acceperit, furtum censeri debet, et ejusmodi furtum, quod ad verum Dominum aliquando rediit: quare ipsi non tam usui erit, quam fraudi; in necessitate enim eum deseret. Simplicius alii haec accipiunt plane ut sonant, *g. d.* Sicut pulli perdis a falsa matre, ita opes ab injustis possessoribus, quasi a falsis heris avolant. Elidit hic Propheta basin alteram prior enim fuit spes in Aegyptiis, de qua jam dixit impietate Sedeciae et Judaeorum, ob quam ipsi a Deo recesserant, scilicet opes injuste contra Dei legem partas;

Perdis pulli ab alia matre excludit ad veram avolant, facta et opes injuste partas ad alios avolant.

Momum epiphonema fructificantem quem cognoscit malis.

prædicat enim quod male parva, male dilabentur, q. d. Frustra ergo in his confiditis.

Hanc porro perdicis esse indolem ex S. Augustino, Ambrosio et aliis docet Aldrovandus. Hinc et Theodorici Gothorum rex apud Cassiodorum, lib. II *Va. car. epist. 14*, falsam perdicis adoptionem detestans, et pietatem pullorum adoptatorum erga veros legitimosque parentes suos, ad quos a furtiva matre avolant, collaudans, suos ad similem pietatem hortatur, ac jubet ut Romulum in parentes pietate plectant: « Perdicibus, inquit, mos est ova perditia per alterius matris damna sarcire, ut vestrum facio venire iudicium: et si eum patri suo Martino manus suas injecisse constitit, proptinus legitimum sentiat ultionem. »

Exstat de hac perdicis indole emblemata apud Nicolaum Heusernum, sub lemmate, *χαίνας πάλαιος μάστιγος*:

Sarripit ova salax perdis aliena, fovensque

In nido pullos educat inde novos.

Pullus at eductus nutricam deserit vitro,

Cantantis pendens matris ab ore sua.

Condit avarus opes, defossaque inculcat auro,

Per fas atque nefas condit avarus opes.

Unde habet, nihil iis curat: sed oportet habere,

Et cito vult fieri dives, inopsque manet.

Nam mors aut vitæ redigit communis ad assem,

Erigit aut parvas turge tribunal opes,

Magnis parta malis preceant majore dolore:

Quod dat cuique Deus, sorsque benigna est est.

Appositum hujus rei exemplum, scilicet quomodo opes male parva quasi aves, imo per aves avolent, refert Gregorius Turonensis, *De Gloria Confess. cap. cix*: « Quidam, inquit, apud Lugdunenses vix multo labore trientem unum acquisiverat: quæ, cum multiplicare vellet, de eo vinum comparat, admixtis aquis iterum per argenteos venundans, duplat pecuniam. Hoc iterum atque iterum agit; et tandem turpis luci secutor est factus, donec centum solidos de hoc triente lucraretur. Post, alius negotiatoris mundanas adit, extractoque triente, quasi aliquid negotiatoris, colloqui cum socio cepit. Erat autem sacculus ex pelle phœnicia: et eorum subito adventus milvus, rapit eum atque decerpere tentat, putans a colore partem carnis esse; sed, cum nil pinguedinis sentiret in eo, volans super alveum fluvii Araris (e quo fluvio hic aquam, quam vino miscuerat, hauserat) laxatum sacculum deiecit in flumen. Quo conspecto, alter tristis et merens, exclamabat: Væ mihi, sicut feci, sic recepi; qui e

fluvio eos habui, ad fluvium rediisse video. »

Secundo, Theodoretus: Perdix, ait, dicitur advocat alias perdicis voce sua, quæ advolantes deo dicit in casses. Solent enim aucupes per cicures perdicis alias feras allicere et capere. Ac

Tertio, S. Ambrosius, *epist. 47*, ex Aristotele, Plinio, Aliano, Solino: Perdix, inquit, aucupem nido insidiantem eludit, simulata pedum vel alarum debilitate, donec sensim elabatur, et pullo voce advocet, lique avolent. Nulla ergo avis per dice est dolosior et astutior. Unde illud Aristophanicum, *ἐπιδικία*, id est astute instar perdicis elabi, et periculum effugere. Ita Plutarchus, lib. *De Solertia animal.*: « Perdicis, ait, assuefactus pullos suos qui necdum volare possunt, urgent aucupe supinos jacere, et glebam aliquam aut quisquillas corpori injicere, ac pretendere tanquam umbraclum aut tegumentum quoddam. Ipse persequentes aliorum abducit, aut circumagunt: hinc et inde volitantes, paulatimque loco cedentes, donec lactatos spe capiendi longe a pullis avellant. » Idem in *Gryllo*: « Perdicis, ait, suos pullos docent inter fugiendum occultare sese, et glebam pro se obtinere, postquam supini corruerunt. » Scholiastes quoque Aristophanicus com. *De Avibus*: « Perdicis, ait, facile vafritia sua ab aucupibus evadunt, sæpe se respiantes, et festucis integentes. » Sensus ergo Prophetæ est, q. d. Sicut perdicis fallunt aucupem et iudicant; sic opes deludunt divitem, et alios multos in casses et pericula trahunt. Sed hæc non sunt ad mentem Jeremie.

Tropologicè, S. Hieronymus et fuse Ambrosius (quem vide), *epist. 48*, et lib. VI *Hexam. cap. III*: « Perdix, ait, qui a *perdendo* nomen accepit, et hebraice vocatur *קורע* core a clamando et vocando, est Satanas qui clamavit in Cain, in Pharaone, in Judæis, et omni perido, indiesque a huc sua voce multos allicit ad se et prædatur sed Dominus Jesus hunc perdicem, id est diabolum, prædatus est suis pullis, id est fidelibus, in clamans illud *Proverb. IX, 3*: « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miseci vobis. » Quocirca Theodoretus perdicem illicem accipit, ad cajus vocem et cacabismum ceteræ advolant, et in retia incidentes capiuntur. Sic et S. Augustinus, lib. XIII *Contra Faustum*, *cap. XII*: « Hæretici, ait, instar perdicum congregant quæ non pepererunt. Christianos enim, quos maxima Christi nomine seducunt, jam per ipsius Christi Evangelium natos inveniunt: et fac aut illos divitias suas, non sane cum iudicio, sed cum temeritate inconsiderata. » *Experientia* enim constat hæreticos hæcenus nunquam paganos aut gentiles adisse, eosque primitus convertisse, sed conversos a Catholicis pervertisse, ac fecisse hæreticos. Adde hæreticos, æque ac diabolum, aliena voce clafacere, cum Dei et Ecclesie consiliis et doctrinis sic incubant astute, ut ea suo fœtu frutque pervertant, et quasi ex viperinis ovis regulum

excludunt, v. g. docent Deus et Ecclesia Christum pro nostris peccatis satisfecisse, inferunt hæretici: Ergo non est opus nostra poenitentia, labore, dolore, sacrificio Missæ, etc. Sic, cum Deus sanctas inspirationes poenitentiae, eleemosynæ, religionis mentis suggerit; diabolus iis incubat, et eas divertat aut pervertat, ut vel non fiant, aut, si fiant, malo fine, modo aut medio fiant; vel indiscrete fiant, scilicet nimis aut raris partem. Qui sapit ergo, advertat ut has ab illis searuat, id est ad Deum, avolet.

In BIRDIO DIERUM SUORUM, — q. d. Opes male parvas, cito, et antequam iis fruatur, amittent, diripientibus Chaldaeis.

IN NOVISSIMO SICO ERIT INSIPENS. — « Erit, » id est apparebit insipiens esse is, qui aliena rapuit. 12. SOLIUM GLORIÆ ALTITUDINIS A PRINCIPIO, LOCUS SANCTIFICATIONIS NOSTRÆ. — Est epiphonema Prophetæ, q. d. Est qui iudicet et puniat Sedeciam, hosque injustos divites qui aliena rapiunt, et in is, aut in Ægyptiis infidelibus confidunt; scilicet Deus, qui solium habet gloriosum et altissimum a principio æternitatis, quasi tribunal, ex quo omnia intuetur iudicaturus et vindicaturus; habet enim ipse non tantum terrenum hoc inter nos templum, quod perperam jactant Judæi, dicentes: « Templum Domini; » sed cælum ipsum, quod solium ad quod confugimus, quodque est locus sanctificationis nostræ, ex quo scilicet sanctificamur, vel quem sanctificamus, dum dicimus Deo in eo resident: « Sanctificetor nomen tuum, adventat regnum tuum. » Denique, ad quem quasi ad patriam ordinatur ac tendit sanctificatio nostra in vita præsentis, ait Dionysius Carthusianus, ob eamque rem decet nos in eum, non in Ægyptios, aliosve homines sperare, atque majori studio justitiam et sanctitatem colere, utpote qui Deum habemus jugiter ex solio suo nos intuentem, ut noster sit iudex et vindex.

Secundo, Lyranus sic necit: « Expectatio Israel, » id est, quod expectant prohi Israelitæ, est cælum, quod est solium Dei, et locus quo tendit sanctificatio nostra. Nam, ut ait S. Augustinus, in *Sententiis*, num. 135: « Bonum est sursum habere oer; non tamen ad seipsum, quod est superbia; sed ad Deum, quod est obedientia. Qui se sibi sufficere confidit, ab eo qui vere est sufficit, deficit. »

Tertio, Hugo, q. d. Israel expectat, Domine, ut restituas ei arcam, propitiatorium et templum, quod est solium tuum, et locus sanctificationis nostræ, in quo omnes spes suas repositas habet, ait S. Thomas.

Quarto, alii hæc referunt ad verbum *derelinquet*, quod præcessit, q. d. Populus derelinquet solium gloriæ, id est templum, et urbem Jerusalem, cum illa a Chaldaeis capiatur.

Quinto, Vatablus sic vertit et explicat: Sicut solium gloriæ est altitudo a principio; sic locus sanctuarii

nostris, supple, est sedes et solium ejus: hoc est, sicut solium Dei gloriosi fuit a primordio mundi in cælo; sic nunc est in templo nostro, q. d. Cum Deus habitet in templo nostro, ut in cælo, qui si ergo ut quis audeat dicere illum aut non videre, aut non curare que in mundo patrantur? Verum primus sensus est aptissimus, cui jungi potest expositio Hieronymi Prædicatoris in *Ezech. I*, pag. 31: « Solium, inquit, conspicuum ac sublime perennitatis æternæque quietis symbolum est. Ægyptiis, atque adeo divinis Majestatis, et regni dignitatis, quam nulla potest perturbatio inquietare, aptissimum est hieroglyphicum. Hinc Jeremias per solium Dei ipsum divinum Numen significavit, dicens: Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, q. d. O Deus, qui sedes super thronum excelsum Cherubimorum ab initio, qui que in sanctuario nostro thronum tuum stabilivisti, spes Israel. » Hinc S. Clemens, lib. VI *Consist. Apost. cap. V*, per solium hoc, vel, ut ipse legit, thronum gloriæ Dei, accipit Ecclesiam.

Denique R. Moses, et ex eo Galatinus, lib. VII *De Arcan. fidei*, cap. XVIII, confabundant hoc solium ad literam esse B. Virginem, non templum. « Ipsa enim, ut ait R. Haccados, futura erat sedes, quam Deus construxit, ut in ea sederet rex Messias, » qui est expectatio Israel, « ad ostendam majestatis suæ gloriam omnibus mortalibus. » Ibidem Galatinus docet B. triplicem esse sedem: prima est B. Virgo; secunda est Christi humanitas; tertia est ipsa ejus divinitas. Dicit autem Jeremias, « a principio, » ut ostendat B. Virginem absque peccato initiali conceptam fuisse: ex tunc enim destinabatur et parabat ipsa in sedem et solium Messie. Hinc et ipsa significata fuit per solium Dei, quod vidit Ezechiel, cap. I, 22. Ita ipse ad literam, ergo symbolice et allegorice.

Moraliter, ad hoc solium et tribunal Dei confugere solent homines, ad illudque appellare, cum opprimuntur, præsertim morte injusta, aut se opprimi putant; nec sine fructu. Nam, ut canit Psaltes, *Psal. LXXXV, 15*: « Justitia et iudicium preparatio sedis tuæ; » et *Psal. XLIV, 7*: « Sedes tua, Deus, in seculum sæculi, virga directionis, virga regni tui. »

Ita scribit Dionysius Cassius Adrianus Imperatorem quemdam Severianum jussisse occidi: qui antequam juglaretur, ignem posposcit, et accenso thure: « Vos, inquit, o dii, testor me nihil mali commisisse: de Adriano hoc tantum imprecor, ut cum mori cupiet, non possit. » Porro Adrianus post morbum, sæpius frustra invocata morte, sæpe etiam seipsum occidere voluit. Exstat ejus epistola, in qua ait: « Quam miserum est mortem optare, et mori non posse! »

Fulgosius, lib. I, cap. VI: Temporibus, inquit, nostris, cum Genensium tritrem adversus pi-

ratas instructæ biremem Catalanam cepissent, hujus rectorum noctu suspendentur. Is pro injuria sibi facta ad Deum appellans, citato patrono Genesim, ut intra sextum mensem coram Deo compareret, occubuit: juxta quod tempus hic patronus morte sublatus est.

Nauderus narrat Henricum, Archiepiscopum Moguntinum, falso accusatum et pontificatu dejectum, merore confectum morientem ad Christum judicem appellasse. Audita ejus morte, alterum judicium in latrinis exspirasse; alterum manus præ rabie corrodentem animam exhalasse, Deo redditurum rationem.

Volaterranus, lib. XXI *Anthropologia*, narrat Gualtherum Franciscum propter excellentis doctrinæ et sanctitatis famam, in Episcopum Pietavorum assumptum, pro jure Ecclesie servando in litem incidisse cum eo Burdegalsensi Episcopo, qui paulo post Pontifex Clementis quinti nomen assumpsit. Hic Gualtherum Episcopatu suo deiecit: qui hanc ignominiam æquo animo aliquandiu ferens, tandem moriens super sepulcrum suum inscribi curavit: « Ad justum Dei judicium appello. » Quod cum legisset Clemens, expavit, et non multo post defunctus est. Plura exempla recensit *Genes. ix, 5*.

Cæterum hoc solum, uti reos innocentes vel dubios exaudiri, ita et tuetur judices, cum constat eos jure judicasse, nec ullum de ea re est dubium: quare ab eis parvi faciendi est talis citatio ad tribunal Dei. Justo enim judicis præmium a Deo, cujus vice fungitur, non supplicium est expectandum. Sciebat hoc magnus ille Imperator militum Gondisalvus Ferdinandus de Corduba, qui cum Tarantum obsidens, maleficum quemdam sediciosumque (inquit Jovius) militem ad supplicium duci jussisset, illeque multum reluctatus, se iniquissime damnari vociferaretur, et proinde Gondisalvum ad dicendam causam ad Dei maximi tribunal magna voce citaret: « Vade, inquit Gondisalvus, confisus optimo judicis, et causam instrue: nam ibi pro me aderit, qui oportione respondeat, Alfonso frater, qui nuper ex Serra Vermegia in eolum contendit. » Tum enim Gondisalvo nuntiatum fuerat, fratrem a Mauris circumventum, dignam forti pioque duce mortem oppetivisse. Ita ex *Vita Gondisalvi* refert noster Delrio, tom. II *Mag. lib. IV, cap. iv*.

43. EXPECTATIO ISRAEL (O Domine, qui es spes et expectatio Israelis, in quem veri Israelite, sequentes Abraham et Jacobi semper speraverunt et sperant): RECEDENTES A TE (per diffidentiam et apostasiam, uti Judei a Deo recedunt confugientes ad idola, et ad Ægyptios (totum enim capti eo spectat) IN TERRA SCRIBENTUR. — Hoc est, primo, adscribentur et numerabuntur his qui terrena sapiunt, terrenis noti erunt. Ita Origenes, Rabanus et S. Hieronymus. Hinc dicitur *Psal. XLVIII, 17*: « Vocaverunt nomina sua in terris suis. » Sicut contrarii, Sancti adscribuntur celo, *Luc. x, 20*,

et cœlibus, quasi cives Sanctorum, scripti in libro vite, id est in æterna Dei memoria et prædestinatione, ut sint hæredes Dei. Hinc Hugo: Mundani, ait, inscribuntur terrenæ felicitati, divitiis, deliciis, honoribus quasi literis, que indicant quales sint, scilicet avari, superbi, luxuriosi. Alii inscribunt nomen columnis et statuis, volentes illud æternare.

Secundo, Vatablus et Hugo: Scribi, inquit, impio in terra, est perire eorum nomen, memoriam et famam: nam que in pulvere scribuntur, facile vento aut pede delentur. Seria enim que magni facimus, queque memorie et posteritati mandare volumus, scripturis aut lapidi, aut æri consignamus; que vero nihili ducimus, quasi per jocum in pulvere, aut aqua scriptitamus, quasi mox abolenda. Sic, *Joan. cap. viii, 6*, Christus peccatum adulteræ in terra scribebat, quasi diceret: Peccatum vestrum, o Pharisei, scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, hujus vero mulieris peccatum, jamjam delendum in perpetuum per ejus penitentiam et meam demeritiam, par est ut in terra scribatur. Sic gentiles, eos qui nati erant ignotis et obscuris parentibus, quique nihil egregii facissent memoria dignum, et jam oblivione quasi sepulti essent, vocabant terræ filios, quasi communi omnium matris adscribendos. Et contrario cœli filios, vocabant heroes, quasi homines celo lapsos, et ob facinora que patrarant, æterna meritoria dignos.

Tertio, *g. d.* Judei recedentes a Christo, in terra captivitatis scribentur quasi cives, ibi perpetuo permansuri, *g. d.* Judei non jam in libro vite filiorum Israel scribentur, sed inter B. hylianos et Assyrios, quorum moris erat, teste *Plinio*, lib. VII, lvi, in cœtibus lateribus res gestas suorum scribere.

Quarto, Lyranus et Chaldaeus: Recedentes, inquit, a Deo, scribentur in terra, id est in inferno quem Theologi esse docent in centro terre. Hi omnes sensus commodi sunt, sed primus et secundus maxime genuini sunt.

Quinto, subtilius Sanchez, *g. d.* Spes in homine fatilis est, æque ac fatile est id quod scribitur in aqua, vel in pulvere. Sic de promissis mulieribus, utpote inconstantibus, ait Xenodorus apud Athenæum, lib. I, cap. x: « Femina jurarandum in aqua scribo. » Cum enim aliorum verba aut promissa in terra aut pulvere scribi dicuntur, etiam id qui in illis confidunt, in eadem scribi dicuntur: qui enim in altero confidit, illi quasi se tradit. Quare qui fidem suam, vel promissum in pulvere scribit, illum quoque ibidem scripsisse videtur, quem sue fidei creditum atque commissum habet.

Nota hic congruam penam; nam qui perlinctur idolorum et peccatorum suorum memoriam retinet in tabula cordis stylo ferreo insculptam, ut dictum est vers. 1, hi digni sunt qui deleantur de libro vite, eorumque nomina in pulvere scri-

bantur. In vento rapta aboleantur de sub celo.

QUONIAM DERELIQUERUNT VENAM AQUARUM VIVENTUM DOMINUM, — que scilicet nulla siccitate aut casu deficit, sed perpetuo securit, et dat aquam vivam opis, prosperitatis et gratiæ, salientem in vitam æternam, *Joan. iv, 14*. Vide dicta cap. ii, vers. 18. Toto hoc capite satagit Propheta stabilire sem in Deum, et abolere spem in homines Deo relicto.

14. SANA ME, DOMINE, — non a peccato, ut S. Thomas, sed a calumnia, qua dicunt meas minas esse mendacia, ab opprobriis et insidiis. Ita Rabanus, Hugo, Theodoretus, et patet ex seq. Ac consequenter ab animi dolore, et consequenter ab omnibus corporis malis et ærumnis sana me. Sæpe enim ægritudine et sanitas corporis pendat ab ægritudine et sanitate mentis.

ET SANABOR, — *g. d.* Nec Ægyptii, nec alii homines possunt me sanare aut salvare: tu solus potes. Sic hemorrhoidisam nulli medici sanare poterant, sed solus Christus, *Lucæ viii, 43*, ait S. Hieronymus.

QUONIAM LACUS MEA TU ES. — Pro laus Septuaginta vertunt, *gloriatio*, id est obiectum laudis et gloriantionis, *g. d.* Tu es, Domine, in quo et de quo gloriarī soleo, et subsannent me Judei, quod scilicet sim minister et propheta veri Dei, quem ipsi idolis adhærentes abominantur. Vide *Canon. XXXVIII*.

Secundo, et profundius Sanchez, *g. d.* ad ab hominibus habuero, illud me neque armamento esse existimabo, neque laudi; cum neque magnum sit, neque solidum et diuturnum esse possit: at quod abs te habuero, illud mihi gloriosum erit, neque vere laudabilem faciet, quia verum est et stabile bonum. Laus ergo, id est laudabilis plane, erit sanitas, quam a te accepero, non ea quam ab homine.

Præclare quoad mores S. Hieronymus Eustochium instruens, *epist. 22*: « Illud, ait, tibi vitandum est cautius, ne inanis gloriæ ardore capiaris. Quomodo, inquit Jesus, potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis? Vide quale malum sit, quod qui habuerit, non potest credere. Nos vero dicamus: Quoniam gloriatio mea tu es. Et: Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Et: Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. Et: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundus. Et illud: in te laudabamur tota die: in Domino laudabitur anima mea. Cum facis eleemosynam, solus Deus videat; cum jejunas, leta sit facies tua. Vestis nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis; ne ad te obviam prætereuntium turba consistat, et digito monstreris. »

45. ECCE IPSI DICUNT AD ME: UBI EST VERBUM DOMINI? VENIAT, — *g. d.* Vide, Domine, quam tibi non fidelis, quamque in te confidam, et firmus in te. Ecce enim Judei mea oracula, imo

tua, vident quasi vana et conficta, diemque subtrahendo: « Ubi est verbum Domini, » quod nobis jugiter ad nauseam occidit? ubi sunt Chaldaei, quos nobis minaris? veniant: non timeamus, non curamus. Venturos non credimus; et si veniant, experientur nostra et sociorum, præsertim Ægyptiorum, arma et vires. Tu enim veniat, est animi præsentis, non limentis, sed optantis bellum et hostem, imo laesessentis et provocantis. Et tamen hæc omnia audiens, non moveor, non turbor, non cesso a prophetando et comminando: quia te, Domine, sequor.

16. ET EGO NON SUM TURBATUS. — Hebraice *וְאֵינִי מְרַעַר* *to asti*, quod Chaldaeus vertit, *non sum cunctatus*; Pagninus, *non elongavi*, ut esset pastor post te, *g. d.* Licet ita vexer, tamen non deservi munus prophetandi mihi a te commissum.

Secundo, Vatablus vertit, *non fuisset sollicitus*, id est non me ingessi ad prophetandum, sed tu, Domine, mihi hoc imperasti.

Tertio, proprie *to asti*, id est non festinavi, non trepidavi, non sum angustiatius, hoc est, ut Noster, non sum turbatus tot maledictis Judeorum, quo minus essem pastor post te, ut habent Hebraei, sed intrepidus perrexi Judæos verbo Dei passere, eisque prophetare oracula et minas gravissimas Dei, idque quia te, Domine, quasi summum pastorem sequor. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, S. Thomas, Lyranus.

Unde Septuaginta vertunt: *Non laboravi sequens post te*. Quis potest, ait Ambrosius, lib. III, *epist. 20*, laborare, sequens Jesum, qui dat vires sequentibus se, qui dicit: « Venite ad me omnes qui laboratis, et ego reficiam vos, » quique sequentibus se, dat bravium et coronam?

Male ergo legit Theodoretus: *Ego lassatus sum, scilicet persecutionibus, sequens te*. Vere S. Augustinus in *Sententis*, num. 97: « Adhærens, ait, Deo, et semper ejus facies voluntatem, nunquam a suo habitatore deserit, et si quedam dura et adversa patiatur, non relinquitur, sed probatur. » Et num. 143: « Creature rationalis bonum quo beata fit, non nisi Deus est. Hoc enim adeptio fit beata, quo amissa misera. »

Nota: « Certum signum contemptus mundi est nulla re perturbari. » Qui enim nihil in mundo amat, hic nulla ejus jactura dolet aut perturbatur. Huc ut pervenias, fuge mentem in Deo, ille sit amor tuus: præpone tibi Christi tui pastoris et ducis exemplum, illudque sequare. Christus enim predicans regnum Dei et viam ad salutem, mille Scribarum probra sustinuit, sed iis non cessit, et a predicando non destitit: ita fac et tu. Audi Origenem, hom. in hæc verba: *Jesus, inquit, tibi dicit: Tolle crucem tuam, et veni, sequere me*: « Si igitur talis fueris, ut semper Christum sequaris, quanto plus secutus fueris, tanto minus laborabis. » Et S. Augustinus, qui *in De Vita Christiana* docet eam consistere in sequela Christi, ut sequenda Christum pastorem quasi oves sequa-

mur. Unde cap. xiv, verum christianum, ejusque officia, actus et mores aureo hoc pennis depingit: « Christianus, inquit, est qui viam Christi sequitur, qui Christum in omnibus imitatur, sicut scriptum est I. Joan. II: Qui dicit se in Christo manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Christianus ille est, primo, qui omnibus misericordiam facit; secundo, qui omnino non movetur injuria; tertio, qui opprimi pauperem se presente non patitur; quarto, qui miseris subvenit, qui indignis succurrit; quinto, qui cum mercedibus meret, qui dolorem alterius sicut proprium sentit, qui ad fletum flebilis alienis provocatur; sexto, ejus domus omnibus communis est, cujus janua nemini clauditur, cujus mensam pauper nullus ignorat, cujus donum panis cunctis offertur; septimo, a quo nemo sentit injuriam; octavo, qui die nocteque Deo deservit, qui ejus precepta indesinenter meditat, et cogitat; nono, qui pauper mundo efficitur, ut Deo locuples fiat; decimo, qui inter homines habetur inglorius, ut coram Deo et Angelis ejus gloriosus appareat; undecimo, qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum, cujus simplex et immaculata est anima; duodecimo, cujus conscientia fidelis est et pura; decimo tertio, cujus tota mens in Deo est, cujus omnis spes in Christo est; decimo quarto, qui caelestia potius quam terrena desiderat; qui humana spernit, ut possit habere divina. » Ita S. Malachias Archiepiscopus Hibernie: « Sine turbatione versabatur in turris. Si videres hominem mediis immersum turris, et implicitum curis, diceres patrie natum, non sibi. Si videres hominem solum et secum habitantem, putares soli Deo vivere et sibi, » ait S. Bernardus, serm. De eodem.

DIEM HOMINIS NON DESIDERAVI. — Chaldaeus, Theodoretus, Vatablus, pro hominis legunt אנוש, q. d. Diem afflictionis et ærumne, id est calamitosum et desperatum, puta diem excidii quem eis prædico, non optavi eis, imo cum dolore cogor eum prædicare: quia tu, Domine, id mihi jubes; et sic Noster posset accipi, « diem hominis, » scilicet ænos, id est fragilis et ærumnosi, id est ærumnas hominis eis non optavi. Veram melius S. Hieronymus, Septuaginta, Lyranus, D. Thomas et alii legunt, ænos, id est hominis.

Nola hominem a natura et materia diti adam ab adam, quasi dicas, homo ab humo. Sed post peccatum, corruptionem et ærumnas dicitur est ænos, quod Eusebius, lib. XI. Prop. xv, verit, oblitivum, vel ejus cito fit oblitio, a radice נשח, id est oblitus est: ut huc alludat Psaltes, Psal. viii, 5: « Quid est homo (hebraice ænos), quod memor es ejus? » Alii et melius ænos deducunt ab נשח, ut ænos idem sit quod miser, ærumnis obrutus, desperatus.

Jam dies hominis est ille, quo homo prosperatur, potens est, gloriosus, honoratur, laudatur, q. d. Non desideravi vitam longiorem, prosperi-

tatem, opes, honores, delicias, plausus hominum; scio enim quod homo sit ænos, id est miser, et cito cum suis bonis periturus; sed tantum desideravi in meis prophetis et concionibus, o Domine, tibi servire et placere, a te commendari, quia judicem et testem invoco, diebus, « Tu scis, Verus enim dies qui non povit occasum, est æterna veritas, vera æternitas, hæc proinde vera æternaque satietas, » inquit S. Bernardus in Psalm. xc, serm. 17. Sic Job xvi, 20, ait: « Ecce enim in celo testis meus, et conscius meus in excelsis. » Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, S. Thomas, Lyranus.

Vis scire quid sit dies et favor humanus? Intere effigiem, qua eum pinxit Apelles, quam quidam ita carmine expressit:

Pictor Apelles, quid pingis ab arte Favorem?
Unde illi generis semina nota parum?
Hic genium Forma, Fortunæ hic jactat alumnus;
Casu ille, ille animi Dotibus esse satum.
Quis comes assiduis lateri? Assentator; et coque
Pone subit lentis passibus? Invidus.
Equi circumstant? Opulenta, Fastus, Honores,
Leges, et scelera sæpe Libido garent.
Cur facis aligerum? Fortunæ elutus ab aura
Abvoti alia, mo necesse esse gradum.
Quare oculis captum pingis? non novit amicos,
Improbos ex humili cum petit alta loco.
Quid rotale insisit? Fortunam imitatur, et infert
Se socium, instabiles qua tulit ille pedes.
Cur tinet, atque extra sese ambulosos offert?
Occurare animos fata secunda solent.

Hunc hominis diem despiciebat Psaltes, dicens Psalm. xxxv: « Ab altitudine diei timebo; ego vero in te sperabo, q. d. Magnam hostium meorum potentiam et prosperitatem, si vires meas spectem, reformido: sed in tuis viribus confido, ideoque illa non metuo, sed despicio.

Sic Apostolus, I. Corinth. iv, 3: « Mihi, ait, pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die, » id est a potentia et sapientia hujus mundi, ab hominum favore et commendatione, ab humano judicio: nil timeo quid vos de me judicetis, aut potentissimi et clarissimi quique hujus mundi. Felix qui dicere potest: « Diem hominis non desideravi, » ita ut hujus rei Deum testem habeat. Hæc summa perfectio est, qua omnia ut sterora reputantur, ut Christum lucrificamus.

Id Moses jam grandis efficit (grandium enim hæc res est) negans se esse filium filie Pharaonis, « magis eligens affligi eum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, » Heb. xi. Ita S. Augustinus Secundino heretico sibi obtreantati respondit. « Senti de Augustino quod abet, sola conscientia coram Deo me non accusat. »

Ita S. Chrysostomus, hom. 2 in Epist. ad Titum: « Non prohibeo, inquit, gloriam appeti; sed illa volo ambiat, que vera est, que ex Deo est, ejus laus, inquit Paulus (Rom. ii), non ex hominibus, sed ex Deo est. Unum intueamur solum, ad

id tota nostra dirigatur intentio, quo scilicet pacto Dei mereamur ore laudari. Si hoc intento inspiciamus, lauda semper omnia nihili æstimabimus; non laudat te ille, aut ille, nihil inde amittis; et si vituperet quispian, nihil omnino te læsit; sive enim laus sive vituperatio, ex Deo tantum aut emolumentum habet aut detrimentum. » Ibidem Chrysostomus docet contemptum humane laudis et gloriæ nos Deo similes reddere. Sicut enim Deus hominum laude et gloria non indiget, que per æternitatem (in quam immensam habuit gloriam a Patre, Filio, et Spiritu Sancto), antequam mundum conderet, nulla fuit: sic etiam gloriæ contemptor. Unde concludit: « Quoties, inquit, difficile existimas contemnere gloriam, ista tecum animo versa; si hanc despexero, Deo æqualis (id est similis), efficiar, protinusque subitio contemptus gloriæ ex animo. »

Ita S. Ignatius: « Ut sanus, inquit, sim in his que ad Deum pertinent, vehementius tamen mihi reverendum est, et cavendum ab his qui me temere insultant; laudantes enim me flagellant. »

Ita Clemens Alexandrinus apud Maximum, serm. De Laude, refert assentatorum quosdam beatum quemdam sapientem predicasse, illum vero dixisse ad eos: « Si me laudare destiteritis, ex discessu vestro magnum aliquid me ipsum cogitabo; si vero laudare non desinitis, ex laude vestra meam concio impuritate. »

Ita S. Dionysia cum a carnificibus spoliata flagris ignominiose cæderetur, intrepide eos reprehendit, dicens: « Ministri diaboli, ea que ad contumeliam factis, laudi mihi sunt. » Testis est Victor, lib. III Wandal.

Ita S. Macarius in Vita Patrum, lib. VII, cap. xxviii, dixit: « In veritate, si facta est monacho despectio quasi laus, paupertas sicut divitiæ, inopia sicut epulæ, nunquam moritur. Impossibile est bene credentem, et pie colentem Deum, cadere in passionem immundam et in errorem demum. »

Idipsum quoque gentiles viderunt, sed per umbram. Seneca, lib. III De Ira, cap. xli: « Conscientiæ, inquit, satisfact, nihil in famam laboramus. » Nam, ut ipse ait alibi: « Ambitio scenam querit. »

Fabius Maximus, nolens conflare cum Annibale, sed eum sequens per montes, ut fame altereret, ridebatur quasi pedagogus Annibalis. Ille inquit, sana sequens consilia, dicebat: « Qui maledicta et convicia metuit, timidior est eo qui hostes fugit. » Unde Annibal magis sibi a non pugnante Fabio, quam a pugnante Marcello timebat. Denique « Fabius cunctando restituit rem. »

Triumphus decretus erat Pompeio; reclamabant milites dona poscentes. Tum Pompeius: « Omittam, inquit, potius triumphum, quam ut militibus adoler. » Exclamavit Servilius: « Numc demum video Pompeum revera esse magnum, triumphoque dignum. »

Lycurgus Spartanos docuit verbis non moveri, sed præclare factis studere. Spartanorum ergo erat, posse false dicta aliorum tolerare.

Lysander dux Lacedæmoniorum cujdam dicensi sibi: « Laudo te et defendo, respondit: » « Duo ruri habeo boves, quibus tacentibus, exacta scio uter eorum piger sit, uter industrius. »

Idem alteri sibi convicianti: « Crebro, inquit, ista dicito, si forte animi tui mala, quibus plenus videris esse, possis egerere. » Ita Plutarchus, in Læcon, et Roman.

QUOD EGRESSUM EST DE LABIIS MEIS, RECTUM FUIT, — id est verum fuit, non mendax. Ita S. Hieronymus, q. d. Quod tibi, o Domine, rectum visum est, locutus sum; quod tu mihi inspirasti, prædixi, nulli hominum adulatus: libere te jubente principum vitia carpsi, « nec ullius offensam timui, quia nullius gratiam ambivi. »

Ita B. Petrus Damianus, a quibusdam falso accusatus, suam innocentiam recte conscientie testimonio tueri, scribens ad Leodem IX Porphyficiem, epist. 4: « Verumtamen inquit, in his ad conscientiam redeo, ad mentis mee secreta recurro, certus, quia nisi præ amore Christi, cujus ego malus servus sum, nullius mortalium hominis gratiam quero, nullius iracundiam pertimesco. »

17. NON SIS TU MIHI FORMIDANS, — ne permittas me ob verbum tantum in periculo versari, in quo mihi de morte aliove malo formidandum sit, cum in te spem omnem ponam.

Rursum, q. d. Nec homines, nec minas, nec quidquam quod in mundo sit, præter te, Domine, formido. Unum te tuique offensam et iram timeo. Dum tu mihi non irascaris, dum tu mihi non sis formidans, sed opi et tutelæ, ut mihi in persecutionibus adsis, non timebo, securus consistam, dicamque cum Psalte, Psal. xxvi, 1 et 3: « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exturgat adversum me prelium, in hoc ego sperabo. »

Septuaginta vertunt: Ne fas mihi alienus, parcens in die malo, id est, ait S. Hieronymus: « Ne pareas mihi in presenti sæculo, quod malum est; sed redde mihi juxta peccata mea, ut in futuro requiem habeam sempiternam. »

18. CONFUNDANTUR, — fac ut illi fallantur, non ego; fac ut illi appareant esse mendaces, cum viderint excidium quod ego minor, et ipsi irident: ut sic ego non confundar, sed verax appaream. Ita S. Hieronymus. Alternant enim in Prophetis motus misericordiæ, qua suis, presertim simplici populo, parci et ignosci postulant; et vindictæ, qua superbos, irrisores et rebelles flagellis edomari et contundi postulant. Alii, ut Sanchez, hos optativos per futura explicant, ut significant predictionem rei futura: « confundantur, » id est confundentur: « paveant, » id est pavebunt: « contere, » id est conteres. Aut subaudiant vovulam si, q. d. Si alterter nostrum

confundi debeat, uti debet, ne exidium futurum affirmante, illos vero negantibus; fac, Domine, ut illi potius confundantur, qui tua verba rident, non ego, qui ea enuntio.

Duplici CONTRITIONE CONTERE EOS. — « Duplici, » scilicet fame et gladio, inquit S. Hieronymus; aut, morte et captivitate, ut Lyranus.

Secundo et simplicissime, « duplici, » id est gravi, multiplice. Vide dicta cap. xvi, 18. Sic Latini triplex, vel decimum vocant id quod magnam est, ingens et validum.

19. STA IN PORTA — urbis regia, quæ celeberrima est et frequentissima.

21. CUSTODITE ANIMAS VESTRAS. — ne peccato, maxime violationis sabbati, maculentur. Hebraice: *Cave te in animabus vestris*, vel pro anima vestra, id est quam chara vobis est anima, cave te sabbatum violens, alioqui exidimini: sin illud custodias, « consequenter omnem Dei cultum, pax erit vobis, et omnium rerum abundantia. Patet ex seq. Fer sabbati custodiam, omnem legis observationem intelligit, uti et Isaias, cap. lvi, 2 et 4. Qui enim sabbatum custodiebat, hoc

ipso tacite profitebatur Deum esse conditorem et gubernatorem cæli et terræ; in hujus enim rei et beneficii memoriam, sabbatum erat institutum: qui vero contemnebat sabbatum, videbatur iniuriari Deum esse conditorem mundi. Sic si quis hodie diem Dominicum celebrare recusaret, videretur negare Christum resurrexisset: in cuius memoriam dies ille constitutus est. Ita Vatablus.

Nota hunc locum, pro cultu sabbati apud Judæos, et diei Dominicæ apud christianos. Vide quam stricte præcipiat hic Deus Judæis, ut sabbato non portent onera.

22. EJICERE, — efferre onera.

25. REGES ET PRINCIPES. — *g. d.* Dabo vobis reges ex stirpe David, servaboque pactum quod cum eo ini. *Psalm. cxxxi, 41, et II Reg. vii, 12.*

IN CEREBRIS ET EQUIS, — pax, et gloria, et resbus prosperis affluentes: curus enim et equi, sunt gloria regum.

26. ET VENIET, — *g. d.* Jerusalem florebit, *Ver. 17.* templumque mire frequentabitur.

27. SUCCEDAM, — per Nabuzardan et Chal. *Ver. 17.* deos.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

« Ostendit Deus exemplo figuli vas dissipatum refingentis, posse se Judæos dissipare et in captivitatem dispergere, ac post in pristinum statum restituere, si penitent: sed quia Judæi nolunt penitere, hinc, vers. 11, minatur eis exidium per Jeremiam, quem ideo Judæi, vers. 18, volunt occidere; quos ut Deus puniat, et se aboret, orat Jeremias, vers. 19 (1).

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: 2. Surge et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea. 3. Et descendi in domum figuli, et ecce ipse faciebat opus super rotam. 4. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat e luto manibus suis: conversusque fecit illud vas alterum, sicut plauerat in oculis ejus ut faceret. 5. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: 6. Numquid sicut figulus iste, non potero vobis facere, do-

(1) Sectio tertia partis primæ Jeremias vaticinationum a cap. xviii ad cap. xxxv, sermones propheticos-historicos ad populum Judaicum completitur. Qui hoc ordine inscribi et disponi possunt scilicet: *xxv* sermones ante captivitatem, *xviii-xx*; duo *xxx* captivitatem alteram, *xxi-xxv*; tres post captivitatem primam, *xiv-xxvii*; duo sermones polemici, *xxviii, xxxi*; sermo unicus propheticus, *xxxii*; sermones tres partium historici, partium prophetici, *xxxiii-xxxv*; sermo veluti disparatus de Rechabitis, *xxxv* (Kilber).

Propheta maximas clades ipsiusque republicæ interitum ob gravissima populi scelera iterum ac scriptis minanti cum fidem non haberent ejus populares, persuasi, Deum quam suis majoribus addidisset terram non permissurum esse hostibus occupandam et devastandam (cf. supra cap. vii, 4, 12; xiv, 16); docet hac oratione, Deum suis promissionibus nequaquam ita obstructum teneri, ut eas ratas facere oporteat, etiamsi homines boni, quæ ipsis promissa essent, sese indignos redde-

rent. Sed quemadmodum cum alicui genti exidium minatus fuerit, si illa sese a suis scelerebus retraxerit, ipse quoque malo temperabit: quo eam alioque cogitaverit, ita et illam genti, cui stabilitatem et bona omnia promiserit, inferri sit malum fecerit, bona quæ ei conferre statuerit.

Quo clarior evadit hoc Dei decretum, famo, proponitur typus figuli vas alterum percutientis, alterum formantis, 1-4.

Secundo, fit accommodatio typi, primo, per thesin a Deo expositam, 5, 6; secundo, per amplificationem ab eodem additam, de sua ad perdendum luto servandam parata potentia, 7-10; tertio, per hypothésin ad Judæos applicatam, 11, 12; quorum improbitatem convincit exemplo et similitudine, 13-15; et contumaciam terret iudicio, 16, 17.

Tertio, cum nec his tamen adhortationibus et comminationibus moti propheta adversari, novas ei insidias struerent, et indignissimis modis eum tractarent, 18;

mus Israhel, ait Dominus? ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israhel. 7. Repente loquar adversum gentem et adversus regnum, ut eradicem, et destruar, et disperdam illud. 8. Si penitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam: agam et ego penitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei. 9. Et subito loquar de gente et de regno, ut ædificem et plantem illud. 10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam: penitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei. 11. Nunc ergo dic viro Juda, et habitatoribus Jerusalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Ecce ego figo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem: revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. 12. Qui dixerunt: Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus. 13. Ideo hæc dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virg. Israhel? 14. Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquæ erumpentes frigide, et defluentes? 15. Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes, et impingentes in viis suis, in semitis sæculi, ut ambularent per eas in itinere non trito. 16. ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum: omnis qui præterierit per eam obstupescet, et movebit caput suum. 17. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico: dorsum, et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum. 18. Et dixerunt: Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta: venite, et percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus. 19. Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum. 20. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ? Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. 21. Propterea da filios eorum in famem, et deduc eos in manus gladii: fiant uxores eorum absque liberis, et viduæ: et viri earum interficiantur morte: juvenes eorum confodiantur gladio in prælio. 22. Audiatur clamor de domibus eorum: adduces enim super eos latronem repente: quia foderunt foveam ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis. 23. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem: ne propitius iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur, fiant corruptæ in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

2. DESCENDERE. — Descendere hic et alibi sæpe, idem est quod ire: quanquam et proprie hic capi potest: officina enim figulinæ, ob aquam qua indigent, erant in valle; unde eunti ad eas, descendendum erat: erant enim juxta vallem gehennæ, sive Topheth. Hoc est enim quod dicitur cap. xix: « Egredere ad vallem filii Enno, quæ est juxta introitum porte fictilis, » id est figularis, sive figulinæ et figulorum, uti exponunt Lyranus, Hugo, Dionysius et alii.

Tropologie jubet Deus, ut sæpe cum Jeremia descendamus ad domum figuli, ut videamus ori-

dem ille implorat, primo, eum pro discernenda inter Judæos, causa, provocando, 19; secundo, suam contra illos æquissimum conditionem probando, 20; tertio, interitum eisdem et vindictam a Deo imprecando, 21-23.

Ealem quæ hic et questus et precatus est Propheta in duabus superioribus orationibus, cap. xv, 15 seqq.; et cap. xvii, 15 seqq.; quæ regnante Joakimo habitas fuisse videmus. Ad ejusmodi regis ætatem igitur et hanc, concionem referre haud dubitamus, inquit Rosenmuller et post eum d'Allois.

ginem nostram, et Adami ex adama, id est lutei: ex luto; itaque humilior sub manu Dei, quasi figuli nostri. Vere S. Gregorius, lib. VIII *Moral.* xxi: « Quia, inquit, elatum semel superbum spiritum, ecce defluens quotidie portans lutum. »

4. FECIT ILLUD VAS ALTERUM (1), — *g. d.* Figulus ex-

(1) « Et ecce ipse faciebat opus super rotam. » Dualis numeri est dictio *הכניתי* significans instrumentum non super quo solet figulus, sed super quo facti opus, quod ut plurimum fit a ligno, rotundum; quibusdam autem in locis est instar duarum molarum, quibus dualem habet formam (Vatabl. *Bibli.*). Quod sic explicat Rosenmuller: vox hebræa non, ut nonnulli coniecerunt, duplicem dantur solam, alteram, cui insidet sedentarius operator figulus, alteram priori e regione connexam, olla sellam et rotalem incudem, ad quam usque manibus pedibusque pertingat figulus; sed duplicem rotam, quæ inferiore magna, superiore minori constat, in ejusmodi rotis figulus in Oriente opus facere solere suo adhuc tempore, scribit R. Jona sive Abul-Walid, cujus verba e Lexico ejus manuscripto attulit Gesenius in præfatione ad *Lexicon hebraico-germanicum*, part. xviii, not. edit. sec.

Inte vas formaverat, sed nondum igne decoctum. Hoc vas casu inter manus figuli contractum et dissipatum fuit in partes suas luteas, quas resurgens figulus, mox ex his aliud fecit vas quod libuit: nam si vas hoc fuisset fictile, sive igne decoctum, non potuisset figulus fragmenta coagmentare, et ex his aliud vas facere.

6. ECCE SICUT LUTUM IN MANU FIGULI, SIC VOS IN MANU MEA, — q. d. Sicut vas luteum est in manu figuli, ut illud frangat, et ex eo faciat aliud vas, vel prius renovet: sic et ego vos, o Judei, a me destinatus excidio, si ponueritis, reformabo, mutabo sententiam, et calamitatem vestram in felicitatem convertam; ut ex vasis contumelia, id est ingloriis et infelicibus, fiat vasa in honorem, id est honorifica et felicia. Ita Theodoretus. Paulo aliter explicat Hugo, q. d. Sicut figulus vas fractum renovat: ita ego vos e captivitate, quasi fractos reducam, et renovabo republicam vestram, si resipueritis. Deus enim mutabit sententiam, si vos mutetis mentem.

Nota: Hec comparatio non per omnia est similis; nam lutum non habet mentem, nec liberum arbitrium, ut habet homo: ac proinde non in lui, sed in hominis manu est virtus et vitium, salus et damnatio ejus; ita tamen ut virtutis et salutis ejus magis causa sit Deus per gratiam suam, quam homo. Similitudo ergo est tantum in eo quod dixi. Non enim agitur hic de animo, sed de corpore; sicut de captivitate et libertate, de rebus adversis et prosperis, de morte et vita, q. d. Ego solus possum vos de captivitate liberare, et in captivitate tradere; ego possum mortificare, et vivificare; deducere ad inferos, et reducere, I Reg. II, 6.

Tropologicè, lutum est homo, quia ex limo est factus, ut cum timore humilitate Deo se subdat: in cuius manu est status noster, vita, gressus, virtus, salus, et omne bonum nostrum, ut ab eo pendeat, illique se resiliat, cuius manum et potestatem effugere non potest.

Secundo, sicut lutum tantum est lutum, sed ex manu figuli hanc vel illam formam sortitur: ita homo ex se impotens est, informis et rudis instar materie prime; sed a Deo habet quod sit dives, nobilis, sapiens, felix, graciosus: et Deus divitibus hanc sua dona cuique prout vult, Eccl. XXXV, 40; Roman. IX, 21. Vide ibi dicta.

Tertio, quisque sua sorte contentus esse debet: sicut enim lutum non potest dicere figulo: Cur me fecisti sic? sic nec nos Deo: Cur nos fecisti pauperes, ignobiles, rudes; illos vero divites, nobiles, ingeniosos, etc.? Denique, perfecti et beati sunt, qui se totos Deo resignant, et ab eo instar lutum se fieri, regi, fingi et refingi sistant.

Anagogicè, hoc symbolo significatur mors et resurrectio, ait S. Hilarius, in Psal. II, 9. Deus enim quasi figulus vas corporis nostri in morte collapsum et diffractum, in resurrectione refingit.

Sic et Cyprianus, vel potius Rufinus in Expositione Symboli, hæc accipit de resurrectione Christi mortui.

8. AGAM ET EGO POENITENTIAM, — id est retractabo et revocabo sententiam contra vos latam. *Anteponitur.*

11. DIC VINO JUDA, — dic viris Juda, dic Judæis. Ponitur singularis pro plurali.

ECCE EGO FINGO, — formo quasi figulus, id est comminor et apparo, contra vos malum, non quod per se malum sit, sed quod patientibus malum esse videatur, ait S. Hieronymus, puta afflictionem et stragem. Sic ait Isaias, cap. XLV, 7: « Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum » pena, non culpe. Vere S. Gregorius, lib. III Moral. cap. VII: « Non creantur, ait, a Domino, que nulla natura sua subsistunt; sed creare se mala Dominus indicat, cum res bene conditas nobis male agentibus in flagellum format, ut ea ipsa et per dolorem quo ferunt, delinquentibus mala sint, et per naturam qua existunt, bona. Unde et venenum mors est homini, serpenti vita. » Et S. Basiliius, tract. Quod Deus non est auctor malorum: « Malum, ait, aliquod est secundum nostrum sensum (puta malum pena), aliud natura ipsa. Malum natura ex nobis oritur, iniustitia, invidia, cædes, » etc.

12. DESPERAVIMUS (Hebraice נָשָׂא נַפְשֵׁנוּ nos, id est desperatum est; Vatablus, expectatum est; Chalæus, aversi sumus a cultu tuo; Septuaginta apud Theodoretum, affirmati sumus, scilicet in malo, q. d. Actum est, non possumus inollitas voluptates, consuetudines et peccata relinquere; præ difficultate, habitu, tedio et negligentia, non possumus ad Dei timorem et legis observantiam reverti, q. d. Certum nobis est et deliberatum, non facere: quia) POST COGITATIONES NOSTRAS IREMUS, — id est mala, que animo destinavimus, pericitemus.

13. QUIS AUDIUIT TALIA HORRIBILIA? — quis audivit ullam gentem fecisse *סְעָרָרִי* *securavit*, id est tam fœdam et horrendam turpitudinem, atque fecit Israel, olim virgo, jam meretrix.

14. NUMQUID DEFICIET DE PETRA AGRI SIBI LIBANI? (Petram agri vocat rupes Libani, planas instar agri et campi, q. d. De his non deficit nix): AUT EVELLI (id est exhauriri et deficere) POSSUNT AQUÆ ERUMENTIS FRIGIDE, ET DEFLENTES? QUÆ OBLIVUS EST MEI POPULUS MEUS. — Sensus est: Cum ceteræ creature nature ordinem servent, populus tantum meus oblitus est mei, q. d. Citius debuissent nives deficere de Libano petroso, et sicari rivuli de montibus fluentes, quam populus mei oblivisceretur, propter assidua beneficia, que a me in illum manant. Quomodo ergo fieri potest ut mei oblitus sit, libando sicutet idoli, et relinquendo « semitas sæculi, » id est a sæculo, et olim a sanctis Patribus tritas, ut vias suas novas, id est avia, et nova idola, sequeretur? Ita S. Hiero-

onymus, Theodoretus, Chalæus (1). Simili schemate ait Virgilius:

Ante leves ergo pascerent in ethere cervi,
Et freta destigant nudos in litore pisces,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Rursum, sic recte exponas: Num ex Libano ultero fluentes et liquescentes nivales aque, respici possunt ab agro sito ad montis radicem, crescentem et sitiente: num sitis, ipsa et necessitas, atque privatio pluvie, ipsaque siccitas deserere aut non admittere potest sponte sua influentem aquam? Minime sane: et tamen populus meus mei oblitus, hunc mei jugem influxum, ex mente et animo suo excludit. Sicut enim Libanus perpetuo ex nivibus liquat et seaurit aquas frigidas: sic ego sum fons aque viventis, que copiose tam corpus quam animam refrigerat, juxta illud Cant. IV, 15: « Puteus aquarum viventium, que fluunt impetu de Libano. »

Secundo, Lyranus, Pagninus et Vatablus vertunt: Num quis relinquet de petra agri nivem Libani? id est numquid relinquet aliquis aquam frigidam et claram ex nive Libani, in petras et per petras defluentem, ut quærat cisternas dissipatas? uti fecit populus meus, me fontem vivum relinquens, et libans Baalim, uti dixit cap. II, 13; eo enim alludit, ubique dicta reficit. Duo ergo absurda hæc paræmia significat: primo, petere ex longinquo quod habeas prope; secundo, querere malum foris, cum domi habeas bonum. Sic enim Judei, relicto Deo optimo quem domi habebant, querebant deos pessimorum gentium: perinde ac si maritus, relicta uxore optima, sectetur fœdissimas meretrices.

Tertio, Septuaginta pro *סָדָאִים* *scade*, id est ager, legunt *סְדָאִים* *sadaim*, id est ubera, vertuntque: Numquid deficient de petra ubera, aut, ut Theodoretus legit, mamma stillantes: quia ex rupibus fluunt aque perennes, uti ex uberibus fluit lac: fontes aque sunt terre quasi ubera, et, ut Philo, lib. De Opificio mundi, ait, quasi mammae quibus terra lactat et pascit tam plantas suas, quam homines et animalia: vel nix de Libano, aut declinat aqua valida que vento portatur? q. d. ait Theodoretus: « Fontes sine intermissione seauriunt;

Libanus semper habet nivem; aqua que fertur impetu trita via fluit. »

Quod S. Ambrosius, lib. De Virgin., ante medium mystice sic exponit: « Qualis est hæc virgo (Ecclesia), que Trinitatis fontibus irrigatur, cui de petra fluunt aque, non deficient ubera, mella funduntur. Petra ergo est Christus, ergo a Christo non deficient ubera, claritas a Deo, flumen a Spiritu: hæc est Trinitas que Ecclesiam suam irrigat, scilicet Pater, Filius et Spiritus Sanctus. » Ubi Ambrosius Trinitatem hisce verbis significari putat, q. d. Non deficient ubera de petra, id est de Christo; nec nix a Libano, id est claritas a Deo Patre; neque aqua valida a vento, id est flumen zeli et gratiarum a Spiritu Sancto.

Hæc ubera Christus maxime nobis exhibet in Eucharistia. Audi S. Chrysostomum, hom. 60 ad Popul.: « Quis, ait, pastor oves proprio pascit cruore? et quid dico pastor? matres mitem sunt, que post partus dolores filios alios tradunt nutricibus: hoc autem ipse non est passus, sed ipse nos proprio sanguine pascit, et per omnia nos sibi coagmentat. » Unde infert: « Nonne videlicet quanta promptitudine parvuli papillis capiunt, et quanto impetu labia uberibus intingunt: accedamus cum tanta nos quoque alacritate ad hanc mensam; quinimo cum longe majore trahamus tanquam infantes lactantem Spiritus Sancti gratiam, et unus sit nobis dolor hac esca privari. »

AUT EVELLI POSSUNT. — Hebrei sic habent: *Si evellentur aquæ aliene* (id est, ex alio loco per rivus vel canales deductæ, itaque purificate et clare) *frigidæ defluent*, q. d. Non possunt fontibus ocelli, sicari et impediri aquæ jęgitur seaurientes.

Secundo, Vatablus vertit: Num deserentur aquæ aliene frigide fluentes? sieque explicat, q. d. An aliquis relinquere solet aquas vivas et fluentes, que canalibus deducuntur in urbem? Minime. Nam si esset dementissimus, qui cum habeat fontem optimum apud se, alio se converteret ad aquas putidas et fœtidas querendas in suos usus; et tamen hoc fecit populus meus.

Tertio, Septuaginta apud Theodoretum sic vertunt: Numquid aqua que fertur impetu, relinquet viam tritam qua fluit? q. d. Minime; cur ergo vos, o Judei, religionem e viam tritam ad templum relinquitis, euntes ad Balaam?

15. IMPINGENTES (hebraice יִשְׁרָאֵל *israhelium*, id est impingere fecerunt eos, scilicet pseudoprophete) IN VIBIS SUI, — ut scilicet deserant semitas sæculi, id est semitas antiquas patrum suorum, « que omnium sanctorum sunt trite vestigiæ, » ait S. Hieronymus. Huc spectat adagium Græcorum: « Fluvium undas in caput revocare: » et: « Sursum versus sacrorum fluvium feruntur fontes, » significans præpostere quod fieri, naturæ rerumque vias inverti: quod gens sit, si per senem admoveat, discipulis præcepta rem docere, filii præ patribus sapientia, contraque

(1) Pertinet hæc, inquit Rosenmüller, quod Tacitus habet *Histor.* lib. V, cap. VI: « Precipuum montium Libanum, terra erigit, intram dicta, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus Idem amnem Jordanem fundit alique; et quod *abonæ* Maundrell in *Itinerario* suo scribit, se, cum diebus sexta et septima mali ad invicendum Libanum profectus esset, tantam vim nivis, gelicido firmiter constructæ, in ejus cacumine deprehendisse, ad sex horarum spatium cum cornibus in superficie nivis equitanto emetiri debuerit. Aditque, Libani nives circumscripte potissimum regionem utiles esse, quod tempore incalcescentis æstatis resolute fluvii fontibusque aquam impertiantur.

decreta factaque subvertere velint. Expressit id Ovidius in *Heroidum* epistolis :

Cum Paris (Eone poterit spirare relicte,
Ad fontem Xanthi versa recurret aqua.
Nanct, retro prope, versaque recurrit lymphæ,
Suslinet Onconem deseruisse Paris

Narrat Laertius in *Vita Diogenis*, eum, cum cervus effectus esset, hero tamen suo imperasse, ut quod ab se jubebatur faceret; cumque herus irridens responderet: « Sursum flumina; » replicavit Diogenes: « Si existens ægrotus medicum ære tuo merentis esses, nonne illi monenti pareres? an istum ad modum responderes: « Sursum flumina? » Idem usurpat Nazianzenus in *Sursum flumina*?

UP AMBULARE PER EAS, — scilicet vias suas novas, hactenus non calcatas, scilicet ad idola sua. Hebraea clarius sic distinguunt: *Impingere fecerunt eas in vias suis, in semitis semiti, ut ambularent per semitas viæ non trite.* Quocirca melius easdem hic accipias vias suas et semitas sæculi. Viæ ergo peccati et peccatorum vocantur viæ vel semitæ sæculi: quia ab olim, a Caino, gigantibus, Sodomitis, ac nominatim a primis Judæorum patribus aureum vitulum in deserto fabricantibus et adorantibus, calcate et trite sunt, de quibus ait Job, cap. xxii, 15: « Numquid semitam sæculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui? Qui sublatis sunt ante tempus suum, qui dicebant Deo: Recede a nobis? » Ita Hugo, Lyranus, D. Thomas, Capella, Dionysius et alii, *q. d.* Vos priscæ patrum impietatem et idololatricam imitami, estis malorum corvorum mali pulli. Porro tritissima a plurimis fuit hæc viæ: vocat tamen eam non tritam, per catachresin, quia aspera erat, difficilis et devia, utpote ducens ad exitium. Hoc est quod aiunt scelesti, *Sap. v, 7*: « Ambulavimus vias difficiles. »

16. IN SIBILUM (in contemptum: solemus enim quos contemnimus exhibere. Simile est cap. xix, vers. 8, xxv, 9, et li, 37), MOVEBIT CAPUT SCUM, — irridebit et contemnet te. Simile est *Psal. xxi, 8*, et *Isaie* cap. xxxvii, vers. 22: « Despexit te, et subsannavit te virgo filia Sion; post te caput movit filia Jerusalem. »

17. SICUT VENTUS URENS. — Hebraice כַּדִּיחַ קָדִיחַ *hervach kadim*, id est sicut ventus Orientalis, vel Euroauster, qui flat ab Oriente meridionali, vel, ut S. Hieronymus, Vulturius, qui flat ab Oriente septentrionali, estque vehemens et urens, segetes ardit, facitque ut spicæ, granis in favillam versis, cassæ sint et evanide, ac deinde easdem dispellit quasi paleas et incendio urbis et templi, atque tam ante quam post illud faciam aut profugas aut captivos, ut fugiant, vel captivi ducantur a facie Chaldæorum, id est a presentia et persecutione Chaldæorum, sicut bestie fugiunt a facie leonis, id est a leone adventante aut perse-

quente. Hoc est quod de impiis dicitur *Job* cap. xxvii, vers. 21: « Tolle eum ventus urens, et auferet, et velut turbo rapiet eum de loco suo. »

Aliter Chaldæus vertit, nimirum: *Dispergam vos sicut ventum Orientalem, scilicet soleo dispergere.* DONSUM, ET NON FACIEM OSTENDAM EIS, — *q. d.* Abibo ab eis, eosque deseram. *Secundo*, adversus illis ero, non propitius; sicut ipsi mihi vocantio dorsum obverterunt: ita et ego eis ejulantibus, opemque meam invocantibus dorsum obvertam. Ita Maldonatus.

Symbolice, Franciscus Lucas in *Matth. xvii, 35*, et alii hæc referunt ad Christum in cruce pendentem. Judæi enim ita collocarunt crucem, ut dorso Jesu Orientem urbemque Hierosolyemorum spectante, facies respiceret Occidentem; eo quidem consilio, quod indignum reputarunt sancte urbis aspectu, sed ex eo eventu, ut facie sua a Judæis aversa, nos gentes illustraret, quorum habitatio est in Occidente; tuncque impleta est hæc Jeremie propheta: « Dorsum, et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum; » et altera illa *Psalmi lxxv, 7*: « Oculi ejus super gentes respiciunt. »

18. NON ENIM PERIBIT LEX, — id est legis interpretatio, *q. d.* Non erit magna factura, si hæc Jeremias occidatur, licet sacerdos, sapiens, propheta: non enim deerrant alii, eoque blandiores. Ita S. Hieronymus et Rabanus. *Perire* enim est auferri, ita ut desit et non exstet.

Aliter Theodoretus et Vatablus, *q. d.* Occidamus eum, alioqui non peribit lex, id est alioqui non cessabit ipse docens nos legem, nosque arguens quod eam non servemus, tanquam sacerdos: dans etiam consilia nostris contraria, tanquam sapiens; et mala nobis prænnuntians, tanquam Propheta.

Tertio, Hugo, S. Thomas et Lyranus, quasi dicant: Occidamus eum quasi falsum prophetam, quia dixit perituros sacerdotes, sapientes, Prophetas, non enim peribit hi quos Deus instituit. Ilio sensus, uti et primus, valde genuinus est. Consonat Jeremie Isaias dicens, cap. xxix, 14: « Peribit sapientia a sapientibus; » et *Ezechiel*, cap. vii, vers. 26: « Querent visionem de Propheta, et lex peribit a sacerdote, et consilium a senioribus. »

Hinc quarto, Lyranus, Dionysius, Sanchez et Maldonatus, *q. d.* « Non peribit lex, » id est, non enim falsa esse possunt, que nobis sacerdotes et Prophete prædicant, in quorum ore lex est, *Malach. ii, 7*; dicebant enim illi sacerdotes et prophete falsi: « Pax, pax, cum non esset pax, » cap. iv, 10.

PERCUTIAMUS EUM LINGUA. — Chaldæus: *Falsa testimonia testificauerunt contra eum. Secundo*, Theodoretus et Vatablus: *Texamus contra eum calumniam. Tertio*, ut ceteri: Accusamus eum quasi falsum prophetam. Sic Jeremias fuit hic typus Christi falso accusati. Alii vertunt: *Percutiamus ejus linguam*, id est imponamus ei silentium, vel minando ei mortem, vel compingendo in carcerem, uti reipsa fecerunt.

20. NUMQUID REDDITUR (reddi solet) PRO BONO MALUM? — *q. d.* Non: cur ergo malum pro bono mihi reddunt Judæi? Quid enim aliud quero quam eorum salutem? Cur excidium ex ore Dei eis intento, nisi ut poniteant, itaque illud evadant?

QUI FODERUNT FOYEAM (mors venatorum, ut eaderem in eam, *q. d.* Struxerunt anime, id est vitæ meæ, aut mihi insidias, ut me occiderent, cum (ut tu, Domine, recordaris) STETERIM IN CONSPPECTU TUO, ut LOQUERER PRO EIS BONUM, — id est cum te oraverim pro eis, ut bene eis faceres. Hic est genus Sanctorum: Audi Davidem *Psal. cviii, 4*: « Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi: ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis. »

22. ADDUCES ENIM SUPER EOS LATRONEM REPENTE (1), — id est Nabuchodonosorem, ait S. Hieronymus, et, ut hebraice est, *TYTI gedud*, id est turmam, ve globum militarem, qui excurrit ad prædandum et populandum, qui in libris Regum vocatur *latronculi*. Ita Chaldæus, Pagninus, Vatablus. Verum latronculi isti hebraice vocantur *gedulim* in plurali, hic autem in singulari est *gedud*, id est latronculus, prædo, volo. Unde Noster recte vertit, « latronem, » et recte intelligitur Nabuchodonosor, qui cap. iv, vers. 7, vocatur prædo genus. Sic piratæ capti ab Alexandro Magno, roati qui essent, responderunt: « Tales sumus qualis tu; sed tu magnus es prædo, nos parvi prædones sumus. » Nam, ut recte ait S. Augustinus, lib. IV *De Civit. cap. xvi*, loquens de Nino rege Assyriorum, qui primus cepit finitimis bella inferre cupiditate regnandi: « Inferre bella finitimis, et inde ad cætera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterege et subdere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est? » Multa ergo regna gentiliū fuerunt latrocinia, et multi reges latrones.

Possent, *secundo*, Nabuchodonosor vocari latro, id est miles a Deo quasi mercede conductus ad ejus vindictam peragendam. Telis enim fuit ipse in expugnatione Tyri, uti docet *Ezech. xxix, 18*. Nam latrones olim dicebantur conducti milites *אֲדָרָהוּ דְּבַרְפָּרָהוּ*, id est a serviendo: serviebant enim mercede. Mores autem erat, ut hos Imperator et circa se haberet, et primos mitteret ad omne discrimen. Dicti quasi latrones, inquit Varro,

quod circa latera esse soleant; quos nunc satellites vocant, qui principis alicujus latus tument. Ita ait Plautus, *Milit. III, 75*:

Nam rex Seleucus me opere oravit maxima,
Ut sibi latrones cogerem et conscriberem.

Hic et latro vel latronculus vocatur ludus mille præliantes representans, quo scilicet luditur sedecim scrupis gemina acie utrinque directis, in quibus duo reges sunt invicem contententes, unus regina, quatuor equites, sedecim pedites, quatuor satellites, totidem centuriones. Vulgo *Scachos* vocant. Ita Seneca: « Latronculus, ait, ludimus; » et Martialis:

In *Adiosorum* si ludis bella latronum,

Hic et positio favet verbum « adduces, » scilicet quasi tuum satellitem et latronem, idque « repente, » ut antequam hostem adventare audiat, et contra eum se premuniam, cum adesse, omnia ferro et flamma vastare sentiant, imo videant. Moraliter: Latro repentinus impiis, et quasi fur de nocte est mors. Hinc nycticoxax, ait Horus *Apollo* lib. II *Hieroglyph.* cap. xxiv, mortem significat. Sicut enim hic pullos corvinum repente noctu, sic mors homines nec opinantes invadit et opprimit.

23. IN TEMPORE FURORIS TUI ABUTERE EIS, — ad ignominiam et excidium, quos creaveras in gloriam et felicitatem, quia ipsa Jerusalem quasi meretrix abusa est tua patientia, et seipsa. Sic Deus abutitur impiis, dum eos trudit in infernum cruciandos, quos creaverat celo glorificandos. Ita a Castro.

Pro *abutere* eis hebraice est, *fac in eis*, id est exple in eis, scilicet furorem tuum: vel fac eis quod merentur, ultionem de eis sumendo, scilicet jam per Babylonios, et postea per Romanos, ob casum ab eisdem Christum, quem hic Jeremias umbra. Ita S. Hieronymus. Unde Nazianzenus ait hic esse prophetiam de Christo. Nam Propheta sui solius non tam acerbus fuisset ultor, sed Christi merito est.

Hinc *secundo*, « abutere eis, » id est consumi, disperde eos. Eleganter et docte vertit Interpres: nam veteres *quasi* sumebant pro *consumere*. Audi Catonem, lib. *De Rustica*, cap. lxxvi: « Donec omnem caseum cum melle abusus eris, » id est consumperis, quasi abuli sis plene re uti usque ad ejus consumptionem. Plautus in *Trinumm.*: *Me qui abusus sum* (id est consumpsi), tantam rem patriam. « Terentius in *Prolog. Andr.* « Nam in prologis scribendis operam abutitur, » id est consumit et perdit. Plautus in *Asino*: « Ubi que dedi ante? abusa. Nam si ea durarent mihi, mulier mitteret ad te. » Ubi Nonius: *Abusa*, inquit, id est utiundo vel in usum consumpta.

(1) « Propter ea filii eorum, » etc. Ne vero valem justo vehementiore vindicta cupiditate ad doctum judicemus, ut adversarius tam diras peccata imprecaretur; reputandum est, et cum his hominibus negotium fuisse, qui suo exemplo, quod plurimum apud alios valet, iis auctores extiterint, ut vatis monita et comminationes contemnerent. (Hoseimüller.)